İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DİSİPLİNLERARASILIK VE DİSİPLİNAŞIRILIK ARASINDA MİMARLIK BİLGİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Pınar GÖKBAYRAK

Anabilim Dalı : MİMARLIK

Programı : MİMARİ TASARIM

OCAK 2007

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DİSİPLİNLERARASILIK VE DİSİPLİNAŞIRILIK ARASINDA MİMARLIK BİLGİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Pınar GÖKBAYRAK
(502041029)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 25 Aralık 2006
Tezin Savunulduğu Tarih : 31 Ocak 2007

Tez Danışmanı :	**Doç.Dr. Belkıs ULUOĞLU**
Eş Danışman :	**Prof.Dr. İhsan BİLGİN (İst. Bilgi Ü.)**
Diğer Jüri Üyeleri	**Prof.Dr. Semra AYDINLI (İ.T.Ü.)**
	Doç.Dr. Arzu ERDEM (İ.T.Ü.)
	Doç.Dr. Bülent TANJU (Y.T.Ü.)

OCAK 2007

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, lisans eğitimimden beri farklı duruşu ve bilgisiyle beni yönlendiren, tez çalışmam boyunca fikirlerimi destekleyen, beni cesaretlendiren, daima dinleyen, ufkumu genişleten ve çalışmalarımıza en az benim kadar sahip çıkan tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Belkıs ULUOĞLU'na teşekkür ederim. Ayrıca, manevi desteğini, değerli fikirlerini ve tez sürecinde çıkan bazı aksiliklere rağmen anlayışını esirgemeyen Sayın Prof. Dr. İhsan BİLGİN'e, tezim için ufuk açıcı dersiyle yüksek lisans eğitimime yön veren Sayın Prof. Dr. Günkut AKIN'a ve değerli yorumlarıyla çalışmama katkıda bulunan jüri üyeleri Prof. Dr. Semra AYDINLI, Doç. Dr. Arzu ERDEM ve Doç. Dr. Bülent TANJU'ya teşekkür ederim.

Tez süresince, manevi destekleri, hoşgörüleri ve sabırları nedeniyle aileme ve arkadaşlarıma ayrıca teşekkür ederim.

Ocak 2007 Pınar GÖKBAYRAK

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ v
ÖZET vi
SUMMARY vii

1. GİRİŞ 1

2. MODERNLEŞMEYE PARALEL YAŞANAN BİLGİDEKİ DÖNÜŞÜM: KUTUPLARA AYRILMA 5
2.1. Bilgi Yapılanmasındaki Temel Ayrışma 5
2.2. Ayrışmanın Temel Etmenleri 7
2.3. Disiplin Kavramı ve Disiplinlerin Sınırlarını Çizmesi 9
2.3.1. Disiplinlerin Örgütsel Yapıları 9
2.3.2. Disiplinlerin Düşünsel Yapıları 10
2.4. Kamplaşamayan Bilgiler 11
2.4.1. Sosyal Bilimler 11
2.4.2. İnsan Bilimleri 13

3. KAMPLAŞAMAMIŞ BİR BİLGİ OLARAK MİMARLIK 15
3.1. Ayrışan Bilgi Yapılanması İçinde Mimarlık Disiplinin Konumu 15
3.1.1. Mimarlığın Diğer Bilgi Alanlarıyla Mevcut İlişkisi 16
3.1.1.1. Mimarlığın Verilerini Diğer Disiplinlerden Alması 17
3.1.1.2. Mimarlığın Kendisini Anlamak için Diğer Disiplinlere Başvurması 18
3.1.2. Düşünsel Yapılanması Bağlamında Mimarlığın Konumu 21
3.2. Disiplinleşme Sürecinde Mimarlık 23
3.2.1. Örgütsel Yapılanması Bağlamında Mimarlığın Konumu 24
3.2.1.1. Disiplinleşme ve Kurumsallaşma İlişkisi 25
3.2.1.2. 'Öğrenilen' ve 'Uygulanan' Mimarlık Bilgisinin Kurumsallaşma Çerçevesinde Ayrışması 25
3.2.2. Alt Disiplinlerin Ortaya Çıkışı 26

4. POSTENDÜSTRİYEL DÖNEMDE AYRIŞAN BİLGİ YAPILARININ VE DİSİPLİNLERİN TARTIŞMAYA AÇILMASI 29
4.1. Bilginin Türleri ve Yapısı Bağlamında Sorgulanması 29
4.1.1. Bilimsel Bilginin Egemenliğini Yitirmesi 29
4.1.2. Bilginin Yapısal Olarak Parçalanması 31
4.2. Ayrışmanın Temel Etmenlerinin Sorgulanması 32

4.3. Alt Disiplinlere Yönelik Eleştiriler 33
4.3.1. Niceliksel Büyüme ve Alanlar Arası Örtüşmeler 33
4.3.2. Alt Disiplinlerde Eksik Temsil Sorunu 35
4.4. Ayrışan Bilgi Yapıları ve Disiplinlere Yönelik Öneriler 36
4.4.1. Bilgi Dünyasındaki Temel Ayrışmaya Karşı İki Yaklaşım 36
4.4.1.1. Alternatif Bir Yapısal Kurgu: İletişimsel Akıl 36
4.4.1.2. Mevcut Yapılanmada Alternatif Konum Alma 37
4.4.2. Alt Disiplinlere Karşı Yeni Düşünsel Alternatifler: Disiplinlerarası Yaklaşım 38
4.4.2.1. Disiplinlerarası Düşünce Sistematiği İçinde İki Çalışma Örneği 40

5. POSTENDÜSTRİYEL DÖNEMDE MİMARLIK BİLGİSİNİN TARTIŞMAYA AÇILMASI 42
5.1. Mimarın Toplumsal ve Profesyonel Yapıdaki Rolünde Değişim 43
5.2. Mimarlıkta Meşruiyet Bunalımı 45
5.2.1. Bilgi-Kuramsal Yapıların Zayıflaması 45
5.2.2. Güvenilir Bir Disipliner Taban Arayışı 46
5.3. Mimarlık Bağlamında Disiplinlerarası Yaklaşımlar 46
5.3.1. Mimarın Konumu Üzerinden İlişki Ağları Kurmak 47
5.3.2. Mimarlık Bilgisi Üzerinden İlişki Ağları Kurmak 48
5.3.3. Mimarlık Adına Disiplinaşırı Bir Çalışma Önerisi 50

6. SONUÇ 52

KAYNAKLAR 55

ÖZGEÇMİŞ 58

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 3.1 Mimarlığın Kaynakları……17

Tablo 3.2 Bilim, Ahlak, Sanat Alanları Ayrışması ve Mimarlığın Klasik Tanımındaki Üçlü Yapı …….22

ÖZET

DİSİPLİNLERARASILIK VE DİSİPLİNAŞIRILIK ARASINDA MİMARLIK BİLGİSİ

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçildiği iddia edilen günümüzde, söz konusu değişime önayak olan postendüstriyel dönemin beklentileri, talepleri ve yönlendirmelerinden bilgi yapıları ve bu bağlamda mimarlık bilgisi de etkilenmiştir. Postendüstriyel dönemle birlikte bilgi yapılarının ve bilgi alanları üzerinden disipliner yapıların tartışmaya açılmasıyla, pek çok ilişki biçimi dönüşmüştür. Disiplinlerin sınırları sorgulanmaya başlanmış, disiplinler arasında sınırları muğlak yeni çalışma alanları gündeme gelmiştir.

Gerek kaynakları, gerek üretim biçimi ve kullandığı araçları, gerekse ortaya koyduğu sonuç ürünler bağlamında daima disiplinlerarası bir konumda duran mimarlık da bu tartışmalardan kuşkusuz etkilenmiştir. Tez çalışmasında, mimarlık bilgisinin disiplinlerarası konumu, postendüstriyel dönemde ortaya çıkan eleştiriler ışığında irdelenmiştir. Çalışmanın sonunda ise, modern dönemde farklı yetki alanlarına ait bilgileri kendi kimliğinde toplayan *her işin ehli* mimarın yerini, farklı yetki alanlarına sahip uzmanlarca paylaşılmış bilgi ve enformasyon parçaları arasında, eşdeğer pozisyonda bir uzman olarak ilişki ağları kurabilen bir mimarın aldığı, yakın gelecekte ise mimar kimliğinin disiplinaşırı üretimlerde kritik bir konuma sahip olacağı savunulmaktadır.

Tez çalışmasında, modernleşme sürecinde ve postendüstriyel dönemde paralel olarak örgütlü bilgide yaşanan dönüşüm ve mimarlığın bu bilgi yapılanmasındaki konumu irdelenmiştir. Mimarlık bilgisinin, modernleşme döneminin uzmanlaşma eğilimli akıl haline rağmen, tümel bilgi alanını koruduğu, tam da bu nedenle uzmanlaşmanın ve disiplinleşmenin tartışmaya açıldığı postendüstriyel dönemde mimarlığın tümel bakış açısının bir avantaj olarak kullanılabileceği savunulmuştur. Tez bağlamında ayrıca *bilgi yapılanmasının ayrışması* ve *alt disiplinlere ayrılma* olmak üzere ayrışmalar, eleştiriler ve öneriler iki ölçekte tartışılmıştır.

SUMMARY

ARCHITECTURAL KNOWLEDGE IN TERMS OF INTERDISCIPLINARY AND TRANSDISCIPLINARY STUDIES

The expectations, demands, and requirements of the postindustrial period, in which industrial society is replaced by the so-called information society, have affected the structures of general knowledge and in specific terms, architectural knowledge. The relational networks have been transformed as a result of ongoing discussions on knowledge and disciplinary structures. The boundaries of disciplines have been questioned, new and blurry intermediate study areas have emerged.

Architecture, which has always been an interdisciplinary area with its resources, process, and products, has been certainly affected from these discussions, as well. In this thesis, the interdisciplinary position of architecture is studied in terms of the discussions emerged in the postindustrial period. The thesis argues that the generalist architect, equipped with different kinds of information of different disciplines in the premodern era, is getting transformed into a specialized architect among a group of specialists and sharing equivalent positions, who can build up relational networks in between the fragmented information coming from different disciplines. Furthermore, the thesis also claims that the position of the architect will be critical in terms of transdisciplinary studies in the near future, as well.

The thesis studies the transformation in the structures of knowledge and the position of architectural knowledge within this structure. It is argued that, the architect due to his/her interdisciplinary attitude and holistic knowledge, will be in an advantageous position in the postindustrial period. The thesis focuses on fragmentations, criticisms, and alternative approaches in two different scales, which are the fragmentation of knowledge and divisions into sub-disciplines.

1. GİRİŞ

> Uygulamanın iki farklı alanı olarak (bugünlerde çoğunlukla bilgisayar ekranlarında tasarlanan) fiziksel yapılar ile gezegeni saran, bir barınak ve disipline edilmiş bir organizasyon için yakaran enformasyon arasındaki farklar gittikçe azalmaktadır (Sterling, 2003).

Bruce Sterling, Rem Koolhaas'ın mimarlık ofisi OMA (*Office for Metropolitan Architecture*)'nın, ikinci bir ayna-ikizi ofis olarak AMO'ya gereksinim duymasının ilk nedeni olarak fiziksel yapılar ve enformasyon arasındaki farkın kapanmasını gösterir. Enformasyon, günlük hayatın ve dolayısıyla günlük hayatın dinamikleriyle biçimlenen/onları yeniden biçimleyen mimarlık pratiğinin işleyişinde son dönemde kazandığı baskın rolüyle toplumsal organizasyonu adeta ters yüz etmiştir. Sterling'in işaret ettiği alanlar arası yakınlaşma da, bu dönüşen düzenin mimarlığa yansıyan biçimlerinden biridir.

Mimarlık, yapısı gereği hibrit bir bilgi ve üretim alanı olmuş; pek çok farklı bilgi alanı ile etkileşim içinde bulunmuştur. 18. yüzyılda başlayan modernleşme sürecine değin, bu hibrit yapı tek bir öznede toplanmış ve "her işin ehli mimar" (Balamir, 2000) geniş bilgi yelpazesi ile donanmıştır. Modernleşme süreci ile birlikte ise bilgi türlerinin kurumsal parçalanmaları ve metafizik dünya görüşünün bilim-ahlak-sanat üçgeninin kutuplarına doğru ayrışması ile mimarlık da bir uzmanlık alanı haline gelmiştir.

Diğer tüm alanlar gibi uzmanlaşma eğilimiyle karşı karşıya kalan mimarlık da varlık alanının sınırlarını yeniden tanımlamıştır. Mimarlık, beşeri ve doğal dünyaya ait verileri kendi bilgi ve üretim alanında birer girdi olarak kullandığı için, felsefe, sosyoloji gibi beşeri dünyaya ait disiplinlerden, coğrafya gibi doğal dünyayı anlamaya yönelik disiplinlere kadar pek çok farklı bilgi alanı ile etkileşimini, yeniden tanımlanmış sınırları çerçevesinde devam ettirmiştir. Dolayısıyla mimarlık hem premodern dönemde, hem de modernleşme sürecinde her zaman, bir yandan peyzaj veya kent planlama gibi kendi içinde uzmanlaşan alt disiplinleriyle, diğer yandan ise diğer özerk disiplinlerle kurduğu ilişki üzerinden üretimini sağlamıştır.

Sterling'in de alıntıda söz ettiği üzere postendüstriyel dönem olarak tarif edilen günümüzde, bilgide yaşanan bir değişim ve bunun tetiklemekte olduğu toplumsal yapılanmanın dönüşümü söz konusudur. Kimilerince, bilgi -bazı noktalarda

enformasyon-, baskın karakteri ile postendüstriyel dönemi yönlendirecek yeni bir güç olarak dahi görülmektedir. Bilgide yaşanan bu dönüşüm, modernleşme süreci ile uzmanlıklara ayrılmış bilgi türlerinin -ve dolayısıyla disiplinlerin- de 20. yüzyılda henüz tanımladıkları sınırları tekrar gözden geçirmelerine neden olmaktadır. Ontolojik açıdan daima diğer disiplinlerle etkileşim içinde bulunan mimarlık da, doğal olarak yaşanan bu değişim sürecinden etkilenmektedir.

Postendüstriyel dönemle birlikte, toplumsal yapıda gerek bilimsel ve teknolojik, gerekse siyasi ve ekonomik alanda kritik değişimler yaşanmış, toplumsal yapının var olan dünyayı algılayış biçimi değişmiştir. Wallerstein'ın "tarihsel sistem" olarak adlandırdığı kapitalist dünyanın (Wallerstein, 1999) bir sistem olarak bütünsel dönüşümüyle sonuçlanacak şekilde, farklı alanlarda -ve en temelde insan aklında- birbirine paralel dönüşümlerin yaşanması şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla, toplumsal yapıdaki altyapısal dönüşüme paralel olarak, üstyapıda yani bilginin kendisinde yaşanan dönüşüm, bir yandan 'sanayi toplumu'nun yerini 'bilgi toplumu'na bırakıp bırakmadığına dair tartışmalara yol açacak[1], bir yandan da bilgi türlerinin kendi içlerinde otonomluk kaygılarıyla neredeyse eşzamanlı yeni bir disiplinlerarası ağ kurmalarına neden olacaktır. Bilginin -kimi durumda salt enformasyon parçalarına- dönüşmesi disiplin kavramını da sorunsallaştırarak, sınırları bulanık ve bu bulanıklıktan üretkenliğini alan yeni ara bilgi alanlarının ortaya çıkışına yol açacaktır.

Kendi özerk bilgi alanı içinde, her zaman diğer disiplinlerle ilişki içinde bulunmuş olan mimarlık disiplini de yeni döneme ayak uydurmaya çalışmaktadır: Bir yandan mimarlık disiplininin alt ve diğer disiplinlerle ilişki biçimi değişmiş, öte yandan ise mimarın toplumsal yapıdaki rolünde dolayısıyla mimarlığın tarifinde değişimler söz konusu olmuştur. Tarihsel süreçte "her işin ehli"likten uzmanlığa kayan mimarın rolü disiplinlerarası yeni ilişkiler ve mimarlık bilgisinde yaşanan dönüşüm nedeniyle yeniden tariflenmektedir. Farklı bilgileri kendi kimliğinde barındıran mimarın yerini, uzmanlar grubu içinde eşdeğer bir konumda yer alan ve uzmanlar arasındaki ilişki ağlarını kuran yeni bir mimar formasyonu alacak; bu anlamda mimarın sahip olduğu disiplinlerarası ilişkiler de biçim değiştirecektir. Sterling'in AMO'yu irdelediği metnin satır aralarından çıkarılabilecek sonuç da budur: Mimarın toplumsal yapı içindeki rolünden, üretim sırasında diğer disiplinlerle kurduğu ilişkilere, proje üretim araç, yöntem ve sürecinden, meslek sahibinin formasyonuna değin, mimarın ve mimarlığın tarifi artık değişmektedir. Her dönem diğer disiplinlerden gelen veya onlardan bizzat talep ettiği verileri son değerlendirmeye tabi tutan ve üretime

[1] Bu konuda çeşitli görüşlerin karşılaştırmalı olarak tartışıldığı bir kaynak için bknz. **Webster, F**., 2002. *Theories of the Information Society*, Routledge, Londra.

aksettiren rolüyle mimarın rolünün, postendüstriyel dönemde oluşturulan yeni disiplinlerarası bilgi ve üretim ağında, hatta yakın gelecekte yeni bir uzmanlaşma ve bilgi birikimi biçimini talep edecek ve şekillendirecek disiplinaşırı çalışmalarda çok daha kritik olacağı öngörülebilir.

Tez çalışmasında, mimarlık bilgi alanının disipliner yapılanması bağlamında diğer bilgi ve bilim türleriyle ilişkisi irdelenecek, sahip olduğu hibrit ve tümel bilgisi bağlamında mimarlığın ontolojik açıdan disiplinlerarası bir bilgi ve üretim alanı olduğu savunulacaktır. Bu savın ardından ise, sınırların muğlaklaştığı, disiplinler arasında yeni bilgi alanlarının tanımlandığı postendüstriyel dönemle birlikte, disiplinlerarası düşünme ve üretme alışkanlığına sahip mimarlığın, söz konusu esnek örgütsel ve düşünsel yapılanmalara kolay adapte olabilecek ve bu yapılanmalarda kritik rol sahibi olabilecek bir uzmanlık alanı olduğu iddia edilecektir.

Tez çalışmasında, yukarıda söz edildiği üzere mimarlık bilgi ve üretim alanı, disipliner yapılanması üzerinden tartışılacak ve diğer disiplinlerle ilişkilendirilecektir. Tez, temel olarak iki ana bölüme ayrılmaktadır. Modernleşme sürecinde ve postendüstriyel dönemde, paralel olarak örgütlü bilgide yaşanan dönüşüm ve mimarlığın bu bilgi yapılanmasındaki konumu irdelenecektir.

Dolayısıyla, spesifik olarak mimarlık bilgi alanı üzerine tartışmaya geçmeden önce, genel bilgi yapılanmaları ve disiplinlerin ortaya çıkışları ve dönüşümlerinin tarihsel süreçte izleri sürülecektir. Postendüstriyel dönemle birlikte tartışmaya açılan ve muğlaklaşan disipliner sınırların irdelenebilmesi için öncelikle saptanması gereken durum, söz konusu sınırların tarihsel olarak belirli bir zamanda belirli bir akıl halinin sonucu olarak ortaya çıktığıdır. Daha açık belirtmek gerekirse, tarihsel süreçte din ve metafiziğin bütünleşmiş dünya görüşünün bir uzantısı olarak var olan tümel bilgi, Aydınlanma projesinin önayak olduğu modernleşme süreciyle ayrışmıştır. Bu nedenle, örgütlü bilgi yapılanması tartışılırken, öncelikle modernleşmeyle ayrışan bilgi yapılanmaları ve disiplinleşme irdelenecek; mimarlığın bu ilişkiler içerisindeki konumu saptanacaktır. İkinci bölümde ise, modernleşme projesi dahilinde bir eleştiri olarak ortaya çıkan postmodern dönemin de içinde bulunduğu yeni dünya düzeni postendüstriyel dönem olarak adlandırılarak bu dönemde temelde modern akıl haline ve bunun doğrultusunda, ayrışan bilgi yapılanmaları ve disiplinleşmeye getirilen eleştiriler aktarılarak, bilgi ve disipliner yapılarda gelinen son dönem gözler önüne serilecek, ardından benzer şekilde mimarlık alanında disipliner yapılanmaya getirilen eleştiri ve öneriler aktarılacaktır.

Mimarlık bilgisinin, modernleşme döneminin uzmanlaşma eğilimli akıl haline rağmen, tümel bilgi alanını koruduğu, tam da bu nedenle uzmanlaşmanın ve disiplinleşmenin tartışmaya açıldığı postendüstriyel dönemde mimarlığın tümel bakış açısının dönemin ruhuna uygun olduğu tartışılacaktır. Tez bağlamında ayrıca *bilgi yapılanmasının ayrışması* ve *alt disiplinlere ayrılma* olmak üzere ayrışmalar, eleştiriler ve öneriler iki ölçekte tartışılacaktır.

2. MODERNLEŞMEYE PARALEL YAŞANAN BİLGİDEKİ DÖNÜŞÜM: KUTUPLARA AYRILMA

2.1. Bilgi Yapılarındaki Temel Ayrışma

Foucault, insanın kendisini özne ve nesne olarak ikiye böldüğünü saptayarak, bu bulgu üzerinden insan bilimlerinin arkeolojisinin izini sürer (Zeka, 1990). Bilimin hem üretici öznesi hem konu edilen nesnesi olarak insanoğlu bu dualistik (ikili) yapı içerisinde yüzyıllar boyu kendisini anlamaya ve anlamlandırmaya çalışır. Foucault ayrıca insanın var oluşu gereği, hem pozitif düşüncenin hem de ampirik bakışın temelindeki mevcudiyetini savunur (Foucault, 1994). Fransız düşünürün farklı metinlerinde işaret ettiği üzere insanoğlu birden fazla açıdan dualistik durumları benliğinde barındırır ve tüm üretimini bu duruşu çerçevesinde şekillendirir.

Modernleşme projesinin temelini oluşturan ve on sekizinci yüzyılda Descartes'ın ortaya attığı Kartezyen düşünce ise, dualistik ve rasyonel bir dünya görüşü sunar. Özne ve nesneyi, akıl ve bedeni, bilim ve felsefeyi birbirinden ayırır. Modernleşme projesi ile birlikte, o zamana değin kendi benliğindeki dualistik duruş ile hareket eden insanoğlu için artık yeni bir akıl hali, yeni bir düşünce sistemi geçerli hale gelmiştir. 'Akıl' düşünce tarihinde ilk defa bölünür.

Bilim ve felsefenin iki ayrı ucu tanımladığı bilgi örgütlenmesinde, bilim ampirik bir tavırla doğruyu ararken, felsefe ise spekülatif tavrı ile hem doğrunun hem iyinin peşindedir. Modern dünya sisteminin bir getirisi olarak sekülerleşen toplum bilgi dünyasında ilk olarak ilahiyatı reddeder ve bu boşluğu felsefe doldurur. Dolayısıyla artık bilgi kaynağı Tanrı değil insanın kendisidir. Seküler toplumun ikinci hamlesi ise, -doğru ve iyi arayışını paylaştığı- ilahiyatın bir varyantı olarak görerek felsefeyi de reddedişidir (Wallerstein, 1999). Comte'un "boşanma" olarak tarif ettiği (Gulbenkian Komisyonu, 1996) bu sürecin sonunda, bilim, bilgi üretimine egemen olur.

Modernleşme projesi çerçevesinde, Kant zihinsel üretimi "anlama, pratik akıl ve muhakeme"; Scruton'ın bir diğer deyişiyle "kuramsal, pratik ve estetik" olarak üçe ayırır. Hoffman da, Max Weber'in bu bölünmenin daha önce var olan tözel aklın metafizik bütünlüğünü "bilimsel gerçeklik", "ahlaki doğruluk" ve "estetik duyarlılık" olarak üç özerk parçaya ayırdığını ilk işaret eden olduğunu ifade eder (Balamir, 2000). Bilim ve felsefe olarak iki kutba ayrılmış örgütlü bilgi, artık *bilim-ahlak-sanat*

olmak üzere üçlü bir yapı hiyerarşisi içinde tariflenmeye başlanacaktır. Habermas da modernlik projesinin henüz bitmemiş, ancak asıl hedefinden şaşmış bir proje olduğunu tartışırken, bu üçe ayrılmanın din ve metafiziğin bütünleşmiş dünya görüşlerinin parçalanmasından kaynaklandığını ekler. Kültürel yapıların uzmanlıklara bölünmesiyle, diğer insanlara göre konuya daha hakim kişilerin denetimi altında "bilişsel-araçsal, ahlaki-pratik, estetik-dışavurumsal aklın yapıları" oluşur (Zeka, 1990).

Paralel bir süreçte, ortaçağda teoloji ve kilise yapıları ile iç içe olan üniversitelerin sekülerleşmesiyle ilk modern üniversiteler on dokuzuncu yüzyıl başında kurulmaya başlar. Pratik amaçlı bir eğitimden ziyade, entelektüel insan yetiştirme kaygısı taşıyan üniversitelerde eğitim felsefe ağırlıklı olmakla beraber matematik ve fizik gibi daha sonra doğa bilimleri olarak ayrılacak alanları da kapsar. Antikiteye dayanan bu eğitim modeli, bilim ve felsefenin iki ayrı kutba çekilmesiyle birlikte yavaş yavaş çözülmeye başlar ve ilk olarak doğa bilimleri kendisini bu yapılanma içinde ayrıştırır. Kalan bölümler ise sarkacın diğer tarafında duran felsefenin egemenliğinde "Tinsel Bilimler" olarak adlandırılır (Akın, 2004).

Bilgi üretiminin seküler üniversitelerce üstlenilmesi ve bilimsel bilginin, bilgi üretimine egemen olmasıyla birlikte, diğer bilgi türleri ikinci plana atılmış, modern dünya düzenine bilimsel bilgi üretimi hakim olmuştur.[2] Üniversitelerin kurulmasıyla gözlenen söz konusu çözülmede ilk olarak doğa bilimlerinin mevcut yapılanmadan ayrılıp yeni bir örgütlenme içine girişi, daha sonra detaylı tartışılacağı üzere modern devletin doğuşu ile birlikte ortaya çıkan *kesin* ve *pragmatik* bilgi ihtiyacı akla getirildiği takdirde hiç şaşırtıcı değildir. İlerlemeye duyulan inanç, kesin ve pragmatik bilgi talebi, doğa bilimlerini bilimler hiyerarşisinde öncelikli sıraya koyar. Dolayısıyla, bilgi türleri içerisinde önce bilimsel bilginin, ardından da bilimler arasında doğa bilimlerinin öncelik kazandığı görülür. Özne-nesne ve bilim-felsefe dualizmi içinde bilim, zamanla insanın dışındaki doğanın evrensel yasalarını aramak anlamında kullanılmaya ve kelime olarak da doğrudan doğa bilimlerinin yerine geçmeye başlar. Aydınlanma projesiyle ortaya çıkan ve birkaç yüzyıldır hakim olan akılcılık çerçevesinde, modern devletin ihtiyaçlarına karşılık vererek konumunu pekiştiren doğa bilimlerinin karşısında ise henüz adında dahi kesin uzlaşmaya varılamamış,

[2] Bilgi üretme biçimi olarak bilimsel bilginin öncelikli konumu postendüstriyel dönemle birlikte tartışılmaya açılana kadar, -tez bağlamında- bilgi üretimi anlamında, bilimsel bilgide yaşanan tartışmaların ve dönüşümlerin izini sürmek, süreci takip edebilmek açısından daha anlamlı olacaktır.

felsefenin tarafında duran ve insanın kendisini bilimin nesnesi kılan bir bilgi türü mevcuttur (Gulbenkian Komisyonu, 1996)[3].

On dokuzuncu yüzyılla birlikte, bilim (doğa bilimleri) ve felsefenin iki ucunu oluşturduğu yelpaze içerisinde bilgi farklı disiplinlere bölünmeye başlar. Matematikten felsefeye doğru gidildikçe tarihsellik artar, olgusallık ve determinizm azalır (Akın, 2004). Disiplinleşme ve spesifik alanlarda yoğunlaşan kurumsal yapılara duyulan ihtiyacın temelinde, sistemli ve üretken araştırmanın ancak uzmanlaşma ile gerçekleştirilebileceği varsayımı vardır. Bilgi üretiminde egemen doğa bilimleri ve daha kararsız duran insan bilimlerinin ardından, sosyal bilimlerin doğuşu ise Fransız Devrimi ile gündeme gelen, sosyal hayatı düzene sokmak ve istikrara kavuşturmak isteyen yeni kültürel yapı içerisinde gerçekleşir (Gulbenkian Komisyonu, 1996).

On dokuzuncu yüzyılda ise doğa bilimleri, insan bilimleri ve sosyal bilimler, mevcut kültürel ortamın talep ettiği öncelikler ve sunduğu teşvikler çerçevesinde, yeniden canlanan üniversite yapıları içerisinde kendi pozisyonlarını artık tarif etmiştir. Bilgi türlerinin üçe ayrılan bu yapısını takiben, her bir bilgi türü de kendi içinde uzmanlaşmaya gidecektir.

2.2. Ayrışmanın Temel Etmenleri

Doğa, sosyal ve insan bilimleri olarak üçe ayrılan bilim alanlarının kendi içlerinde yaşayacakları uzmanlaşma ve disiplinleşme çabalarından önce, bilginin farklı kutuplara ayrılması ve bazı bilgi türlerinin diğerlerinin önüne geçmesinin ardında yatan sebeplere daha detaylı olarak göz atmakta fayda vardır.

Modernleşmeye paralel olarak gelişen akılcılık ve rasyonel düşünce sisteminin, bilginin örgütlenmesine ve yapısının yeniden formüle edilmesine yansıyan birtakım temel unsurları vardır. Bu unsurlar modern devletin ve kapitalist dünya düzeninin kurulmasıyla yakından ilintilidir ve aşağıda bahsedileceği üzere bilginin yeniden formüle edilmesi, modern devlet sisteminin tutarlı bir biçimde kurulabilmesi ve işleyebilmesi için talep edilen belirli bir bilgi beklentisine paralel gerçekleşecektir.

Toplumsal bilginin zıt kutuplara ayrılmasının temelindeki etmenlerden ilki kesin ve pragmatik bilgi ihtiyacıdır. Modern devlet yapısının ortaya çıkmasıyla beraber, yeni sistem hem kendi meşruiyeti ve sürekliliği hem de toplumsal bütünlüğün niteliği

[3] Tez boyunca doğa, sosyal ve insan bilimleri olmak üzere bilimsel bilgi üçlü bir yapıda tartışılacaktır. Ancak, bu ayrımda doğa bilimlerinin konumu oldukça net olmakla beraber, karşısında duran *ve adında dahi uzlaşılamayan* söz konusu bilim alanlarının farklı görüşlere göre farklı sınıflandırıldığı ve farklı adlandırıldığı da unutulmamalıdır.

açısından pragmatik ve kesin bilgi ihtiyacı içine girmiştir. Bilim dünyasında geçerli olan Newton modeli de tam da bu pragmatik, evrensel, kesin bilginin bulunabileceğini savunmaktadır (Gulbenkian Komisyonu, 1996). Ancak söz konusu ihtiyaç, araçlardan bağımsız evrensel ve nesnel aklın da -dinin ve felsefenin farklı kültürel alanlara çekilmesiyle de- zedelenmiş, yerini biçimsel akla bırakmıştır. Artık bilgiyi üretecek akıl, özerkliğini kaybetmiş, pragmatik ihtiyaçlar doğrultusunda bir araç haline gelmiş ve "bütünüyle toplumsal sürece boyun eğmiştir" (Horkheimer, 2002).

Kapitalist dünya sistemi de, toplumsal yapılanmayla benzer bir talepte bulunmaktadır: Kapitalizm, sermaye birikimi ve azami kâr beklentisi üzerine kurulu bir tarihsel sistem olduğu için, rasyonel ve pragmatik bilginin peşinde olmuştur. Bu nedenledir ki sosyal bilimcilerce kapitalist sistem ile bilim (doğa bilimleri) ve teknolojinin ön plana geçmesi arasında yakın bir bağ kurulur (Wallerstein, 1999). Teknolojik ilerleme, kapitalist sistem için faydalı görülür ve bu nedenle daima teşvik edilir. Dolayısıyla, tarihsel bağlamda bilgi dünyasında ayrışarak hiyerarşinin tepe noktasına yerleşecek olan bilgi türünün doğa bilimleri olmasının nedeni açıktır. Wallerstein için "modern bilim, kapitalizmin evladıdır ve ona bağımlı"dır çünkü ilerlemeci bilim modern Batı dünyasında açıkça ödüllendirilmekte ve işe yaramaktadır (Wallerstein, 1999). Lyotard da bu görüşe paralel olarak teknolojinin artık sermaye ile el ele yürüdüğünü ve Sanayi Devrimi ile birlikte bilimin sermaye döngüsü içerisinde üretimin bir aracı olarak görüldüğünü ifade eder (Lyotard, 1984).

Bilgi türlerinin ayrışmasında bir diğer faktör de, bilgiyi yöneten güç odaklarının sınıfsal/coğrafi/siyasi dağılımı ile yakından ilgilidir. Bilginin, belirli kesimlerin kontrolünde üretilmesi ve bu kesimlerin çıkarları doğrultusunda yönelimin belirlenmesi, işe yarar bilgi ihtiyacıyla da birleşerek bilgi üretimini doğa bilimleri alanında yoğunlaştırmıştır. Bu anlamda doğa bilimleri, bilgi yelpazesinin metafizik ucunu tutan felsefeden daha kesin, etkin ve dolayısıyla önemli görülür[4]. Bu varsayıma göre evrensel bilgiye daha uzak duran ve yerel bilgi kaynaklarından beslenen sosyal bilimleri ile insanı nesnesi haline getirerek konu edinen insan bilimlerinin ikinci planda kalması anlaşılabilir hale gelmektedir.

Bilgiyi kendi talepleri doğrultusunda yöneten güç odakları konusunda Jürgen Habermas'ın bilim ve teknolojinin kendisini bir ideoloji olarak tartışması unutulmamalıdır. Modern devlet ve kapitalist sistemin talep ettiği rasyonellik

[4] Gulbenkian Komisyonu'nun raporuna göre, bu önkabulün ardında yatan gizli varsayım ise doğa bilimlerinin daha eril, daha Avrupa-merkezli ve daha modern olduğu görüşüdür (Gulbenkian Komisyonu, 1996).

kavramını ilk ortaya atanın Max Weber olduğunu belirten Habermas, bir toplumun rasyonelleşmesinin bilimsel ve teknik yapılanmanın kurumsallaşmasıyla ilgili olduğunu ifade eder. Teknoloji ve bilim mevcut sosyal kurumlara nüfuz edip onları dönüştürdükçe, toplumda geçerli olan halihazır meşruiyetler sorgulanır, yerlerini seküler ve rasyonel yapılar alır. Habermas, Weber'e karşı Herbert Marcuse'in rasyonelleşme yolunda, teknoloji ve bilimin kendisini politik bir iktidar (*domination*) unsuru olarak gördüğünü ekleyerek tartışmasına devam eder. Marcuse'e göre teknolojinin kendisi bir ideolojidir ve bilimsel, hesaplanmış bir kontrol aracıdır (Habermas, 1968). Bu tartışmadan, güç odaklarının ve bilgiyi yöneten azınlığın ideolojileri çerçevesinde bilimi yönlendirdiği çıkarımı yapıldığı takdirde, bilgi türleri içinden teknolojik gelişmeleri konu edinen doğa bilimlerinin de özellikle teşvik edilerek ayrışmasının kaçınılmaz olduğu görülecektir.

2.3. Disiplin Kavramı ve Disiplinlerin Sınırlarını Çizmesi

Üretken ve sistemli bir araştırmanın ancak spesifik bir alana yoğunlaşarak sağlanabileceğine olan inançla (Gulbenkian Komisyonu, 1996) on dokuzuncu yüzyılda bilgi yapıları altında uzmanlaşmalar ve mesleklerin disiplinleşmesi başlar. Disipliner sistem, epistemolojik çerçevesini tanımlayan düşünsel bir yapı ve örgütsel anlamda bir kurum olarak çalışan tüzel bir yapı olmak üzere iki farklı biçimde tariflenebilir. Nitekim, modernleşme projesiyle birlikte bilgi türlerinin yapısı içinde disiplinlerin ortaya çıkışlarının izi sürüldüğünde, evrensel ve homojen bilgiyi alt yapılara bölen kaygının, benzer düşünce biçimleri kadar kurumsal yapılanma olduğu da görülür.

2.3.1. Disiplinlerin Örgütsel Yapıları

Ortaçağda kilise ile iç içe olan üniversitelerin sekülerleşip yeniden canlanmasıyla birlikte disipliner yapıların da üniversitelerde belirmeye başladığından bahsedilmişti. Disiplinler, bir yandan modern bilgi edinme biçimini temsil ederken, bir yandan ise modern politikaların öncelikleri çerçevesinde örgütsel şekillerini almaktadırlar.

Disiplinlerin üniversite yapılarında ortaya çıkmasının en temel nedeni, disiplinleşmenin düşünsel bir ortak bir platform ve yetki alanı oluşturmasının yanı sıra, belirli bir tüzel yapı da ifade etmesi ve bu yapının üniversiter ortamın getirdiği strüktür içinde kurumsallaşabilmesidir. Üniversitelerdeki kürsüleşme, araştırma grupları, üretilen bilginin devamlılığının sağlanması ve bilgi aktarımı gibi nedenlerle disiplinleşme daima üniversiter yapılarda, kurumsallaşma ile beraber ilerlemiştir.

2.3.2 Disiplinlerin Düşünsel Yapıları

Foucault, disiplinleri "kuralların sürekli olarak canlı tutulması biçimiyle ortaya çıkan kimlikler yoluyla söylemin üretimini sınırlandıran bir kontrol sistemi" olarak adlandırır (Gulbenkian Komisyonu, 1996). Diğer bir deyişle disiplin; insanın akıl ve muhakeme alanını disiplin altına alan; uygun yöntemleri ve tanımı olan belirli bir çalışma alanı üzerinde hak iddia etme biçimidir (Wallerstein, 1999). Toplumsal bilgiye yönelik takındığı farklı tavır, farklı yaklaşım modelleri ve farklı çalışma alanları ile düşünsel düzlemini tanımlar.

Doğa, sosyal ve insan bilimlerinin her bir alt disiplininin doğuşunda spesifik nedenler ve ihtiyaçlar vardır. Bu nedenlerin izinde yetki alanını belirleme çabasında olan disiplinler, düşünsel anlamda ortak bir düzlem oluşturma kaygısı taşırlar. Örneğin Guédon, doğa bilimlerinin alt disiplinlere ayrışmasının sinyallerine 1699'da Paris'te yapısında radikal bir düzenlemeye gidilen Kraliyet Bilimler Akademisi'nde rastlar. Daha sonraları farklı disiplinlerin adı olacak tıp, mekanik, kimya gibi alanlar Akademi'nin yeni yapılanmasında ayrı sınıflar olarak açılmıştır; ancak o dönemde henüz bir bütünün (homojen Ortaçağ bilgisinin) parçaları olarak mevcutturlar. Guédon Akademi'de kimya sınıfının bir disiplin alanına evrilmesinin izini sürerken, kimyayı doğa bilimleri arasında uzmanlaşan ve "disiplinleşen" ilk başarılı örnek olarak tarif eder. Akademi'de, üç farklı kürsü sahibi profesörün tartışmalarının ekseninde üç ayrı paradigmatik eğilimin oluştuğunu ve daha sonra bu gruplardan birinin takipçilerinden Lavoisier'nin 18. yüzyılda gerçekleşen kimya devriminin önemli isimlerinden olduğunu aktarır. Lavoisier'nin önerdiği yeni düşünme şekli ve yeni paradigmatik açılım, bilimsel çevrelerdeki tartışmalar sonucunda gittikçe zayıflayan diğer iki eğilimi ikinci planda bırakarak, kimyaya yeni bir tarif getirir ve yetki sınırlarını belirler. Düşünsel atılımını gerçekleştiren kimya, doğa bilimleri içinde ve bir üniversite bünyesinde ilk oturmuş örgütsel disiplin olur (Guédon, 1998).

Görüldüğü üzere modern dönem öncesinin homojen bilgisi, bir yandan benimsenen farklı epistemolojik yaklaşımlara göre düşünsel anlamda disiplinleşir (Gulbenkian Komisyonu, 1996), bir yandan da bu disiplinler bilgiyi kurumsallaştırarak sahiplenilir, kontrol edilir, denetlenir, sınıflandırılır hale getirir (Teymur, 1998).

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bir disiplinin hem örgütsel hem düşünsel anlamda kendi sınırlarını, kurallarını ve yöntemlerini belirlerken, aslında bir yandan da ne olmadığının altını çizdiğidir. Yetki alanının dışını belirlemeye başladığı anda ise aslında A disiplini, kendisini koparmaya çalıştığı B disiplininin de sınırlarını kendi bakış açısından çizmiş bulunur. Teymur, karşısındakine göre pozisyon alışı

“disipliner değerler ve disipliner diğerler” olarak adlandırır: Disiplinler, belirledikleri çalışma alanları çerçevesinde kendi *değerlerini* tanımlar ve “disipliner nesne”ye dönüştürürken, bir yandan da dışarıda bıraktıkları nesnelerle “diğerlerini” yaratırlar (Teymur, 1998). Dolayısıyla yukarıda örneklenen kimya disiplini de, kendi değer ve diğerlerini oluştururken, bir yandan da karşısında duran diğer disiplinin değer ve diğerlerinin çerçevesinin çizilmesine katkıda bulunur. Nitekim Guédon da disiplinin kendi sınırlarının izini sürerken kendisine en yakın ve kendisiyle en çok yarışan *diğerlerinden* sakındığını ifade eder ve kimya disiplininin düzenlenmesi esnasında fiziğe karşı tavır alarak onun da bir disiplin haline gelmesine yardımcı olduğundan bahseder (Guédon, 1998). Benzer bir örneği Gulbenkian Komisyonu, sosyal bilimler içinde siyaset biliminin bir disiplin haline gelirken, iktisat alanının da ayrı bir disipline dönüşmesini meşru kıldığından bahsederek verir. Komisyon bu durumu “…disiplinlerin kurumsallaşması sürecinin önemli bir unsuru[nu] … içerik yönünden ona en yakın disiplinden neyin ayırdığını tanımlamaya harcanan çaba” olarak görür (Gulbenkian Komisyonu, 1996).

Dolayısıyla disiplin; zihinsel işbölümü, üretilen bilginin devamlılığı için gereken örgütsel yapısı, yetki alanının ne olduğu kadar ne olmadığı, üniversitedeki farklı kürsü yapılanmaları, araştırma grupları, yayın organları vb. farklı etmenlerce tanımlı hale getirilir.

2.4. Kamplaşamayan Bilgiler

Daha sonraki bölümlerde, mimarlık bilgi alanının ayrışmış bilgi yapısı içinde disipliner sınırlarını çok net çizememesi ve bunun nedeninin de *çokdisiplinli* bilgi alanından kaynaklandığı tartışılacaktır. Bu noktada ise, modernleşme sürecine rağmen, benzer nedenlerden ötürü sınırlarını çok net belirleyememiş birtakım bilgi alanları örneklenecektir. Bu örnekler üzerinden karşılaştırmalar yapılarak, mimarlığın bilgi yapılanmasındaki konumunun daha genel bir perspektifte ve tarihsel süreçte izlenebileceğine inanılmaktadır.

2.4.1. Sosyal Bilimler

Bilim ve felsefenin iki ucu oluşturduğu örgütsel ayrışmada bilimsel bilginin modernleşme süreciyle ön plana geçmesinin ardından bilimsel bilgi de doğa ve insan bilimleri olmak üzere ayrışır, ardından her iki bilgi alanına da yakın duran sosyal bilimler modern devletin kurulmasıyla doğan ihtiyaçlar doğrultusunda belirmeye başlar. Ancak, sosyal bilimler hem doğa, hem insan bilimlerinden gerek yöntem olarak beslenir, gerekse çalışma alanı olarak etkilenir. Sosyal bilimler adeta

kamplaşan iki kutup arasında arada kalmıştır. Wallerstein'ın deyimiyle "ters yöne koşan iki ata bağlı gibidir"; sosyal bilimlerin "…kendine ait bir epistemolojik duruşu yoktu[r] ve doğa bilimleri ve insan bilimleri arasındaki mücadele sırasında paramparça" olur (Wallerstein, 1999).

Burada bir parantez açarak, bu kararsız durumuna rağmen, sosyal bilimlerin içinde de on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında ayrışmaların gittikçe belirginleşmeye başladığı belirtilmelidir. Ancak bugünkü gibi uzmanlıklara ve disiplinlere ayrılmış yapısı 1850-1914 aralığında oluşur. Kurumsallaşma sırasında pek çok farklı disiplin önerilmesine rağmen, süreç içerisinde üç temel sosyal bilim disiplini üzerinde uzlaşma sağlanır: sosyoloji, iktisat ve siyaset bilimi (Gulbenkian Komisyonu, 1996). Wallerstein bu üç disiplinin ortaya çıkışını Aydınlanma felsefesinin ve Fransız Devrimi'nin bir sonucu olarak toplumsal gerçekliğin ayrışmasıyla ilişkilendirir. Sosyal bilimin, aynı sınırlar içinde olmasına rağmen özerk ve birbirine aykırı düşecek şekilde işleyecek biçimde *devlet, piyasa ve sivil toplum* olmak üzere üçe ayrılan bir toplumsal gerçeklik alanı içine doğduğuna işaret eder. Toplumsal yapıdaki bu ayrımlar onun için kendiliğinden bir "disiplin"e karşılık gelir: Devletin işleyişini siyaset bilimciler, piyasayı iktisatçılar ve sivil toplumu da sosyologlar incelemektedir (Wallerstein, 1999). İronik olarak, içinde bulundukları sosyal bilim alanının kendisini genel örgütlenmede net olarak konumlandıramayışına rağmen, bu alanın altında oluşan söz konusu üç disiplin, belirli ihtiyaçlar doğrultusunda sınırlarını tanımlayabilmiş ve modern toplum yapısındaki ayrışmaya paralel olarak yetki alanlarını net olarak birbirinden ayrıştırabilmiştir. Tez bağlamında bu örnek üzerinden, mimarlığın kendi konumunu belirginleştirememesine rağmen, belirli ihtiyaçlar doğrultusunda daha sonradan ortaya çıkacak alt uzmanlık alanlarının yetki alanlarını net belirleyebilmeleri ile de paralellik kurulabilir.

Kamplaşamayan bir diğer bilgi alanı ise, kaynaklarının genişliği açısından sosyal bilimlerin alanına dahi tam olarak giremeyen coğrafyadır. Fiziksel coğrafya ile doğa bilimlerine, beşeri coğrafya ile insan bilimlerine yaklaşan ve bu özelliği nedeniyle de kategorileşmeye karşı duran bilim dalı, on dokuzuncu yüzyıl sonunda sosyal bilimler kendi içinde net işbölümleri ile uzmanlıklara ayrılırken, "genellemeci, sentezci, analitik olmayan yönelimleriyle" bu gelişmelerin gerisinde kalmıştır (Gulbenkian Komisyonu, 1996). Dolayısıyla, ne olduğu kadar ne olmadığını da tarif edemediği için, coğrafya kendisini diğer sosyal bilimler arasında konumlandıramamış, *diğeri* ile ayrışamamış, arada kalmıştır. Daha sonraki bölümlerdeki tartışmalardan izlenebileceği üzere genellemeci ve sentezci bakış açısı mimarlık ile coğrafyanın paylaştığı ortak bir özelliktir. Bu anlamda mimarlığın da disipliner sınırlarını net tarif

edememesinin arkasında, yetki alanını *diğer* bilgi alanlarından tümüyle ayrıştıramayışı olduğu iddia edilebilir.

Son olarak, örgütsel ve düşünsel yapılanmalarını henüz tamamlamalarına rağmen, yakın geçmişte sosyal bilimlerin yeni oturmuş bu disipliner yapısının tekrar sarsıldığı belirtilmelidir. Bir sonraki bölümde tartışılacağı üzere hem dönem olarak kesin doğruların ve mutlak ayrımların sorgulandığı bir döneme geçilmesi, hem de en başından beri sosyal bilimlerin kendi içinde ve diğer bilim alanları ile ilişkileri anlamında epistemolojik duruşunu kesinleştirememesi nedeniyle, yeni bir sosyal bilimler yapılanmasının arayışı başlar. Mimarlık içinde son dönemde ortaya çıkmaya başlayan disipliner tartışmaların nedenleri de benzer bir sürecin ürünüdür.

2.4.2. İnsan Bilimleri[5]

İnsan bilimlerinin, on dokuzuncu yüzyılda insanın kavranan ve bilinen bir bilim nesnesi haline gelmesiyle doğduğunu belirten Foucault bilgi alanını, farklı bir sınıflamaya giderek tümdengelimci bilimler (matematik, fiziksel bilimler), insan üretimine bağlı ampirik bilimler (biyoloji, ekonomi ve filoloji) ve felsefe olmak üzere üç eksenli bir "hacim" olarak tarif etmiştir. İnsan bilimlerini ise bu temel ayrımların hiçbirine dahil etmemiştir. Foucault'ya göre insan bilimleri, üç eksenli hacmin ne eksenleri ne de düzlemleri üzerindedir; bu hacmin içinde arada kalan yarıklarda diğer tüm bilimlerle ilişki içindedir. Önerdiği bu hacimsel bilgi yapılanmasına göre de insan bilimlerinin epistemolojik alanda bilinemeyen, kesinliği olmayan, konumuna net karar verilemeyen bir konumda olmasını doğal bulur. Görüşüne göre insan bilimleri bilgi haznesindeki tehlikeli aralardır (Foucault, 1994). Foucault, bu üç eksenli modern bilgi yapılanması modelini herhangi bir gerekçeye dayandırmaz; ancak bu yapılanma ve ilişki biçimi kabul edilerek söz konusu sistem üzerinden düşünüldüğünde görülen odur ki, insan bilimleri de tıpkı sosyal bilimlerde olduğu gibi kesinlikten uzak bir epistemolojik duruş sergiler. Foucault'nun böylesi bir hacimsel ilişki kurduğu bilgi yapılanmasının ardında da, insan bilimlerinin diğer bilimlerle pek de kolay ilişkilendirilemeyen kararsız yapısının varlığı iddia edilebilir. Foucault'ya göre bu kararsız duruşun nedeni, bilim nesnesi olarak ele aldığı insanın karmaşık doğasından değil, içinde bulunduğu bu karmaşık epistemolojik üç eksenli yapılanmadan kaynaklanır. İnsan bilimleri çalışma metodu olarak kendilerine ampirik

[5] Bu bölümde irdeleneceği üzere Foucault'nun ele aldığı biçimiyle bilimsel yapılanmanın, şu ana dek çizilmiş doğa-sosyal-insan bilimleri sınıflamasından farklı olduğuna dikkat çekmek gerekir. Örneğin Foucault, sosyal bilimler içinde yer alan sosyolojiyi, psikoloji ve kültürel tarih gibi diğer disiplinlerle birlikte insan bilimleri sınıfına sokar. Foucault gibi, farklı parametreler üzerinden farklı sınıflandırmalar yapan başka isimlerin de olduğu unutulmamalıdır. Bu örneğin tez kapsamında değerlendirilmesinin sebebi ise, Foucault'nun farklı sınıflandırmasının ötesinde, disipliner sınırların esnekliğini betimlerken kurduğu modeldir.

bilimleri model alır. Biyoloji (yaşam), ekonomi (üretim) ve filoloji (dil) arasından kendisine ana ve yardımcı model belirleyişine göre ise disiplin sınırlarını belirler. Bu nedenle, kendi epistemolojik duruşu kararsız olan insan bilimlerinin içinde de zaman zaman sınırlar bulanıklaşır, ara ve kompozit yeni disiplinler ortaya çıkar (Foucault, 1994). Bu saptama ileriki bölümlerde Balamir'in, yakın durmayı seçtiği özerk disiplinlerin ideolojisine göre, mimarlığın disipliner sınırlarının daraldığını ve diğer ilişkide olduğu disiplinleri göz ardı ettiğini savunduğu noktada kritik olacaktır.

3. KAMPLAŞAMAMIŞ BİR BİLGİ OLARAK MİMARLIK

Kartezyen düşüncenin öngördüğü dualistik dünya görüşünün izinde, bilim ve felsefenin yanı sıra, özne ve nesnenin, akıl ve bedenin ayrıştığı ve bu kutuplaşmanın bilgi üretimine de yansıdığı bir önceki bölümde tartışılmıştır. Ancak, bu ayrışmayı gerçekleştiremeyen bilgi alanları da olmuştur. Mimarlık da modern bilgi yapılanmasının temelini oluşturan bu kutuplaşmayı ontolojik anlamda gerçekleştiremediği için, örgütlü bilgi içinde *kamplaşamamış* alanlardan birisidir.

Mimarlık bilgisinin, sosyal bilimler veya sosyal bilimler içinde bir önceki bölümde örneklendiği üzere coğrafya disiplini gibi, modernleşme projesinin tanımladığı doğrultuda özerk bilgi ve hakimiyet alanlarına çekilen örgütlü bilgi içinde kendisine otonom bir yetki alanı belirleyemeyişinin bir diğer nedeni de, kendisini *diğeri*'nden tam olarak ayrıştıramamış, yapısı gereği disiplinlerarası üretimin geçerli olduğu bir bilgi ve üretim alanı olmuş olmasıdır. Bunda da, coğrafya disiplinine benzer şekilde mimarlığın genellemeci, senteze yönelik tavrı önemli bir rol oynar.

Mimarlık bilgisinin tarihsel süreç içinde "değişmeyen" kritik özelliği "soyutu ve somutu, geneli ve özeli, nesneyi ve insanı, objektifi ve sübjektifi bir arada barındıran hibrit yapı"sı olmuştur. Mimarlık bir yandan soyut düşünüş ve sezişi, bir yandan somut deneyimi kapsar; hem insana, ruha ve canlıya dairdir, hem de nesneye, maddeye ve cansıza; genele yönelik önermelerinin yanı sıra mimarlık her özel durum için üretilen çözümü de barındırır; mimarlık bilgisi bir yandan sistematize edilebilinen objektif önermelere, bir yandan da sübjektif değerlendirme ve yorumlara açıktır (Uluoğlu, 2002). Söz konusu hibrit yapı, mimarlığın kamplaşamamış bir bilgi oluşunu da çok net açıklar. Bu bağlamda dualistik düşünceye göre iki kutba ayrılan bu ikili durumların her iki kutbunu da kendi içinde barındıran ve kullandığı verilerini bu farklı bilgi alanlarından temin eden sentezci tavrıyla mimarlığın, öteden beri Kartezyen düşünce gereği *kamplaşan* bilgi türleri içinde kararsız duruşunun nedeni anlaşılabilir.

3.1. Ayrışan Bilgi Yapılanması İçinde Mimarlık Disiplininin Konumu

Mimarlık, bir bilgi ve üretim alanı olarak, gerek kaynakları, gerek ürünleri ve gerekse üretim biçimi ve kullandığı araçları gereği hem sadece bilimsel bilgi ile

açıklanamamakta; hem de disipliner açıdan doğa-sosyal-insan bilimleri olmak üzere üçe ayrılan örgütlü bilgi yapısı içinde bir sınıflandırmaya kolay kolay tabi tutulamamaktadır.

Mimarlık disiplinini, bir bilgi alanı olarak tartıştığımızda, hangi bilginin "içeri", hangi bilginin "dışarı" ait olduğu net olarak tanımlanamamaktadır. "İçeri ait asal bilgi" ve "dışarı ait dolaylı bilgi" (Linder, 1992) mimarlık dünyasının gündemini meşgul eden tartışmalı noktalardandır. Balamir ve Erkal, bu ikili duruşu tarif ederken "[y]ararlı ise o zaten içe aittir" diyerek kendi pozisyonlarını belirler, bu tez çalışması bağlamında da ufuk açıcı bir saptama getirirler: Bir yanda sınır aşırı bilgilerle mimarlığa entelektüel bir açılım getirirken odak nesnesini mimarlık dışına çıkarma tehlikesini barındıran esnek görüşlü kanat, diğer yanda "içerden" bakarak, mimarlığın sadece kendi edimleriyle var olabileceğine inanan, işe yarayan ve reel mimarlık üretimine yansıyan bilginin peşindeki pragmatist kanat bulunduğu varsayılabilir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta sınır çizgilerine hassasiyet gösteren pragmatist kanadın mimarlığın işine yaradığı gerekçesiyle çoktan yerçekimi yasası, *Euclid* geometrisi, perspektif, etnografya gibi alanlarla işbirliğini "sağlam temellere oturtmuş" olduğudur. Buna karşın kuantum ve küme teorileri, göstergebilim ve genetik gibi kimi alanlarla olası işbirlikleri henüz "yaban" durmaktadır (Balamir ve Erkal, 1999).

Burada yapılan kritik saptama, olası bir "içerden" ve "dışardan" bakış durumunda dahi, birtakım disiplinler arası işbirliklerinin olağan sayıldığı, birtakım işbirliklerinin ise *henüz* yeterince içselleştirilememiş olduğudur. Buradan, mimarlık bilgisinin geçirdiği olası dönüşümlerle birlikte yeni bilgi türlerine ihtiyaç duydukça, diğer disiplinlerin yetki alanları içinde kalan bilgileri içselleştirdiği öngörülebilir. *Euclid* geometrisini içselleştiren ve kendi bilgi alanının bir parçası haline getiren mimarlık disiplininin, bu bakış açısıyla yakın gelecekte kuantum teorisini de benzer bir biçimde içselleştirmemesi nedensizdir. Bu noktada, tez çalışmasında, Balamir ve Erkal'ın işbirlikleri bağlamında sözünü ettikleri "yararlı bilgi" kavramının salt pragmatist bir tavrı çağrıştırmak yerine, mimarlık disiplininin yetki alanı içinde kalan ve üretim alanında da karşılığını bulan bilgi anlamında kullanıldığının öngörüldüğü ve metnin okumasının bu yönde yapıldığı belirtilmelidir.

3.1.1. Mimarlığın Diğer Bilgi Alanlarıyla Mevcut İlişkisi

Üçlü bilgi yapılanmasında, mimarlığın özerk bir yetki alanı belirleyemediği ve diğer disiplinlerle bilgi alışverişi içinde bulunduğu açıklanmıştır. Mimarlığın diğer bilgi alanlarıyla kurduğu söz konusu ilişkiler, kimi zaman doğrudan doğruya reel mimarlık

pratiği çerçevesinde kullanılacak verileri elde etmek anlamında, kimi zaman da mimarlığı nesne olarak alan ve anlamaya çalışan kuramsal kanatta gerçekleşmektedir.

3.1.1.1. Mimarlığın Verilerini Diğer Disiplinlerden Alması

Mimarlık, içinde bulunduğu toplumsal yapının bir parçası, ekonomik ve siyasi düzenin bir yansıması, bilimsel ve teknik dünyanın bir izdüşümü olarak, gerek üretim süreci gerek verdiği ürünler anlamında, çok daha büyük bir evrenin parçasıdır. Üretiminin nedenlerini ve kaynaklarını bu büyük evrenden alır, ürünlerini de yine bu evrenin kullanımına sunar. Dolayısıyla, mimarlığın bu evreni oluşturan diğer yapılarla olan ilişkisi kaçınılmazdır. Üretim sürecinde de bu kaçınılmaz ilişki hakimdir ve mimarlık, söz konusu evrenin farklı elemanlarından topladığı her bir farklı veriyi kendi bünyesinde değerlendirip bir senteze ulaşarak ürününe yansıtır.

Uluoğlu, mimarlığın farklı dünyalar arasındaki duruşunu ve ilişki biçimini betimlerken aşağıdaki tablodan yararlanır ve mimarlığın kaynaklarını yapma dünyada, beşeri dünyada ve doğal dünyada bulur. Uluoğlu, bu ilişkiler içinde mimarlık bilgisinin de söz konusu diyalektik ilişkileri anlayabilme ve buna dayalı bir sistematizasyon geliştirme olduğunu öne sürer (Uluoğlu, 2001-2003):

Tablo 3.1: Mimarlığın kaynakları (Uluoğlu, 2001-2003)

***MİMARLIĞIN NESNESİ* – YAPI** ↕ **MİMARLIĞIN ÖZNESİ – İNSAN**	⟷ ***YAPMA DÜNYA***
	⟷ ***BEŞERİ DÜNYA***
	⟷ ***DOĞAL DÜNYA***

Mimarlığın nesnesi ve öznesi olarak yapı-insan arasındaki ilişki, daha önce tartışıldığı üzere Kartezyen düşünce gereği ayrışan dualistik durumların mimarlığın yapısındaki mevcudiyetinin de bir örneğidir. Söz konusu hibrit yapının kaynakları ise, yine bilgi örgütlenmesi çerçevesinde değerlendirilecek olursa ayrışmış farklı bilgi alanlarından gelmektedir: Yapma dünyanın bilgisi, doğa bilimlerinden gelirken, beşeri dünyanın bilgisi hem sosyal hem insan bilimlerinde üretilir; doğal dünyanın bilgisi ise her üç bilim türünün de konuları arasındadır.

Mimarlığın doğal dünya ile kurduğu ilişkinin biçim ve nedenleri açıktır: Mimarlık, ürünü olan yapılar bağlamında, bir yer'e bağlı ve o yer'den verilerini alan, dolayısıyla iklim, topoğrafya, coğrafya, jeoloji gibi alanların bilgi birikimine başvuran ve bunları bir girdi olarak sonuç ürününe yansıtan bir alandır. Bu anlamda hem doğal bilimler

sınıflamasına giren (jeoloji gibi) hem de sosyal bilimler sınıflamasına giren (coğrafya gibi) çeşitli bilgi alanlarıyla ortak çalışır.

Yapı, bir mimari ürün olarak şekillenirken, doğal girdilerin yanı sıra toplumsal verileri de kullanmaktadır. Tarih bilgisinden, nüfus dağılımına, psikolojiden, sosyolojiye değin yine hem sosyal bilimlerin hem insan bilimlerinin sınıflandırması altında bulunan çeşitli bilgi alanları, mimarlık üretimi için olmazsa olmazlardır.

Yapma dünyaya ait bilgiler, sadece mimarlığın ürünü olan binalarla söz konusu olan ilişkileri değil, insan elinden çıkmış tüm ürünleri kapsar. Makinelerden mobilyalara uzanan bu ürün yelpazesiyle kurulan ilişkiyi Uluoğlu, tasarımın özgün bilgisini devreye soktuğu için önemser (Uluoğlu, 2001-2003). Ancak tez bağlamında, bu ilişki mimarlığın, kendi bilgi alanının kimi zaman dışında duran kimi zamansa içinde var olan (sınırları tam çizilmemiş) başka bir bilgi alanı olan tasarım ile kurduğu ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir. Burada ayrıca malzeme bilgisiyle, hem üretim hem tasarım aşamasında devreye giren teknoloji bilgisini de atlamamak gerekir; bu durum da mimarlığın yine bir yandan doğal bilimlerin bilgi alanından faydalandığını bir yandan da sosyal-beşeri bilgi alanlarına yakın durduğunu işaret eder.

Görüldüğü üzere, mimarlığın hem veri edinme anlamında hem bu veriyi işleyip kullanabilme anlamında diğer bilgi alanlarının bakış açılarına ihtiyaç duyduğu açıktır. Dolayısıyla, mimarlığın kaynaklarını oluşturan yapma dünya, beşeri dünya ve doğal dünyayla kurduğu mevcut ilişkisi bağlamında diğer disiplinlerle bilgi alışverişi içinde bulunması kaçınılmazdır. Buna bağlı olarak da doğal bilimler, insan bilimleri ve sosyal bilimler olmak üzere örgütlü bilgi yapılanmasının içinde mimarlık adına *kamplaşamamış* bir duruştan, *disiplinlerarası* bir bilgi alanından söz edilebilir.

3.1.1.2. Mimarlığın Kendisini Anlamak için Diğer Disiplinlere Başvurması

Kendi bilgi alanı hibrit bir yapılanma içinde olan mimarlığın öteki disiplinlerle kurduğu bir diğer ilişki biçimi ise, kendisini anlamak üzere, dolayısıyla kendi kuramını üretmek üzere başka disiplinlerin bilgilerine, *dışarıdan* bir bilgiye ihtiyaç duymasıdır.

Mimarlığın kendisini anlama dolayısıyla kuramını üretme niyetiyle diğer disiplinlerin bilgi alanına başvurması çoğunlukla disiplinin sınırlarının belirsiz yapısına bağlanmaktadır. Mimarlık kuramını disiplinlerarası bir konuma oturtan Linder ve Leach ile disipliner sınırları mimarlık bilgi alanı için sorunlu bulan Mennan ve Tanyeli gibi, farklı tartışmalar bağlamında bu noktayı ortak bir biçimde çıkış noktası olarak alan isimler mevcuttur.

“Mimarlık kuramı bir disiplin değildir,” diyen ve mimarlığı kuramsallaştırma çabası olarak gördüğünü belirten Linder, ele gelmez sınırları nedeniyle mimarlığın kendisini anlamak üzere daha evrensel ve çevik başka disiplinlere başvurduğunu belirtir. Kuramsal olmanın ise ancak bir bilim adamının veya bir felsefecinin “disiplini”ni ödünç alarak gerçekleştiğini ifade eder ki, burada dikkat çektiği nokta bu ödünç alma işleminin, aydınlatıcı ve sofistike olma ihtimalini taşısa da, temelinde mimarlığın felsefe veya bilimle bütün özelliklerinin benzeşmediği gerçeğinin ihmal edilmesine neden olduğudur (Linder, 1992). Mimarlığı anlamak üzere üretilen mimarlık kuramı, yapısı gereği disiplinlerarasıdır; söz konusu üretimse ancak, başvurulan bilgi mimarlık alanında içselleştirilebileceği takdirde disiplinlerarası bir çalışma alanı olacaktır.

Mimarlık kuramını güçlendirmek için disiplinler arası gelgitleri olumlu bulan bir diğer isim olan Leach’e göre kuram, mimarlığın özeleştiri yapabilmesini sağlamak için gereklidir fakat mimarlık kuramı söz konusu bir özeleştiri için yeterli değildir. Bu nedenle, mimarlık ancak kendisini daha geniş bir kültürel ve kuramsal tartışma içinde konumlandırarak yapması gereken özeleştiri için ihtiyaç duyduğu araçları elde edebilir. Leach’e göre, “Mimarlık sınır koyucu ve yıkıcı bir meslek olarak, fiziksel sınırı ve bunun aşımını, yani kapıyı tasarlar. Mecazi olarak bu öğeler diğer düşünce alanlarında ortaya çıkar … [M]imarlığa bu mecazları yeniden döndürmek, mimarlığa kendi mecaziliğini (böylece kayganlığını) ve kavramsallığa olan bağlılığını hatırlatmaya yarayacaktır” (Balamir ve Erkal, 1999). Leach’in diğer alanlarla kuramsal boyutta bir alışverişi olumlu bulmasının temelinde, mimarlık kuramını ancak disiplinlerarası bir üretim alanı olarak yeterli görmesinin yanı sıra, mimarlığın kendisini de bir bilgi alanı olarak çokdisiplinli değerlendirmesi (sınır aşımına ihtiyaç duyan ve buna olanak tanıyan bir bilgi alanı olarak mimarlık) yatmaktadır. Nitekim Balamir ve Erkal’ın Leach için mimarlığın sınırlar arasındaki kaygan duruşu üzerine yaptıkları okuma da bu yorumu destekler.

Mimarlık kuramının ancak farklı disiplinlere başvurduğunda yeterli bir donanıma sahip olacağını düşünen bu görüşün yanı sıra, mimarlığın kendisinin bulanık sınırları yüzünden söz konusu bir arayışa gittiğine inanan isimler de vardır. Bu isimlerden Mennan, mimarlığın disipliner yapısının kırılganlığından ötürü, kendisini daha kararlı ve sarsılmaz bir bilgi sistematiği içinde temellendirme ihtiyacı duyduğunu ifade ederken (Mennan, 1999), Tanyeli ise bir adım daha öteye giderek mimarlığın, disipliner sınırlarını belirleyecek yetkinliğe sahip olmadığını iddia eder (Tanyeli, 1999).

Mimarlığın tekrarlanan disipliner tartışmalarının genellikle öz, temel, asal gibi ontolojik konularda yoğunlaşmasını, disiplinin tanım ve sınırlarının belirsizliğine bağlayan Mennan, mimarlığın sadece kaynak, ürün ve süreci anlamında disiplinaşırı referanslara başvurmakla kalmayıp, sistematik ve betimleyici yaklaşımlara direnen bir yapısı olduğuna işaret eder. "Felsefeye, doğal bilimlere, toplumbilimlere doğru uzanan bu esnek sınırlar[ın] mimarlığın kendisini temellendirmek için daha güçlü ve kararlı bir referans sistemi bulma çabası" olduğunu düşünür (Mennan, 1999). Disipliner zeminini sarsılmaz ve daha kararlı bir sistem içinde temellendirme isteğinin nedenini mimarlığın kendi disipliner yapısının kararsızlığında gören Mennan'ın bu yorumu açıkçası tartışmaya açıktır. Örneğin bu bağlamda tez çalışması kapsamında mimarlık disiplininin Mennan'ın savunduğu üzere *kararsız bir yapısı* olduğu yerine *çokdisiplinli, hibrit bir bilgi alanı*'na sahip olduğu savunulmaktadır.

Mimarlığın, diğer disiplinlerden bilgi *ödünç* aldığı görüşünü savunan Tanyeli için ise, başka disiplinlere ait olan kavramların zahmetsizce ve adeta kaygan bir zeminde mimarlığa doğru, anlamlarının alt üst edilerek çekilmesine sık rastlanmaktadır. Mimarlığı her tür bilgiyi emen "dev bir sünger"e benzeterek, mimarlığın bilgi alanını "serbest düşünsel mübadele bölgesi" olarak görür, bunu da mimarlık bilgisinin içeriğinin belirsiz oluşuna bağlar. Tanyeli, oldukça sert bir yorum getirerek diğer disiplinlere ait bilgileri bu denli "fütursuzca" alan mimarlığın kendi sınırlarını belirleyecek yetkinliğe sahip olmadığını savunur. Bu sorunun temelinde ise mimarlık bilgisinin monolitik bir yapıya sahip olmaması, mimarlığı özne olarak alan reel mimarlık bilgisi ve nesne olarak okuyan mimarlık kuramı olmak üzere iki farklı bilgi türü olması ve bu ikili yapının değişim sürecinin diğer disiplinlerle paralel olmayışı vardır. Yapmak için düşünmek (reel) ve anlamak için yapılanın üzerine düşünmek (kuramsal) olmak üzere mimarlığın ikili bilgi yapısını hatırlatan Tanyeli, gerçeğin soyutlaşıp rasyonelleştiği modern dünyada kuramın gerçeği sadece aydınlatmadığını, aynı zamanda yeni bir gerçeklik[6] tarif ettiğini belirtir. Modern dünyanın gerçeklikleri doğrultusunda mimarlığın premodern dünyada tekil olgular olarak var ettiği kavramları, yapıları, bilgileri artık kurgulanan bir modelle anlama ihtiyacının doğuşu, mimarlık kuramına duyulan ihtiyacı ortaya çıkarır. Ancak burada sorun, mimari gerçekliğin bu ihtiyacın farkına diğer disiplinlere göre daha geç (ilk denemeler ancak 18. yüzyılda görülür) varışıdır (Tanyeli, 1999). Tanyeli'nin söylem-kuram ilişkisi üzerinden tarif ettiği mimarlığın ikili bilgi yapısının, içerik belirsizliğine

[6] Tanyeli, söz konusu yeni tanımlanan gerçeklik için örnek olarak fizik alanındaki serbest düşme prensibi ve reel dünyada buna karşılık gelen birbirinden farklı pek çok düşme olgusunun varlığını verir (Tanyeli, 1999).

sebep olduğu iddiası ve mimarlığı sınırlarını tam tarif edemeyen, kaygan ve süngersi bir disiplin olarak görmesi tez çalışmasının öne sürdüğü sava alternatif bir başka kurgudur.

Farklı savları ortaya koysalar da, temel olarak tüm bu isimlerin çıkış noktası sınırları belirsiz olan mimarlığın kuramsal üretiminde de diğer disiplinlere başvurduğudur. Dolayısıyla, denilebilir ki, gerek reel mimarlık üretimi gerek kuramsal üretim olsun, mimarlık daima ayrışmış bilimsel bilgi yapılanması içinde, çokdisiplinli ve hibrit bir bilgi alanı olmuştur. Mimarlığın bu çokdisiplinli bilgi alanı içinde konumlanışı ve üretim biçimi ise aşağıdaki başlığın konusu olacaktır.

3.1.2. Düşünsel Yapılanması Bağlamında Mimarlığın Konumu

Balamir'in de detaylı incelediği üzere, premodern dönemde, özerk bir mimarlık eğitimi söz konusu olmadığı gibi, mimarlık toplumsal kültürün bir parçası gibi kabul görülmüş, mimarlık üretimi ise yapı ustalarınca sürdürülmüştür. Rönesans'la birlikte doruk noktasına varan "genellemeci (*generalist*)"[7] mimarın geniş bilgi alanını tariflerken sıkça referans verilen Vitruvius'un ünlü sağlamlık-yararlılık-güzellik üçlemesi, mimarlığın bilginin Aydınlanma dönemiyle birlikte bilim-ahlak-sanat temelli yaşanacak ayrışmasının içinde tüm alanları kapsayan/tüm alanlarca kapsanan bir bilgi ve üretim alanı olarak yer aldığının yegane delilidir. "Mimara *genellemeci* kimliğini tarif eden, yaptığı işe estetik, bilimsel ve ahlaki kaygıların eşit değerde nüfuz etmesi"dir. Ayrıca premodern dönemde bilgi alanları ve meslek grupları arasında çok net ayrımlar henüz yoktur; Briggs'in de altını çizdiği üzere henüz ne *sanat* ve *bilim*, ne *temel* ve *uygulamalı* bilimler arasında kesin sınırlar çizilmemiştir (Balamir, 2000). Balamir'in bu görüşü doğrulamak için başvurduğu Geoffrey Scott'a göre de mimarlık bu üçlü yapılanma içinde üç bilgi alanına da yakın durur:

> Mimarlık 'sağlamlık' talep eder. Bu gereklilikle bilime ve bilimin standartlarına bağlı kalır … Mimarlık her durumda fizik, statik ve dinamikle yüz yüze kalır, bunlar tasarımı öneren, kontrol eden ve doğrulayandırlar … Ama mimarlık aynı zamanda 'yararlılık' talep eder; … bu, bilimsellikten tamamen ayrı bir değer standardı kurar. Binalar karşılamaları gereken pratik sonuçlara getirdikleri çözümdeki başarıları ile yargılanabilir. Ya da doğal bir uzantısı olarak, biz bu sonuçların kendi değerleri üzerinden de bir yargılama yapabiliriz. … İlkinin sakındığını diğeri ahlaki bir referans haline getirir … Ve mimarlık 'zevk' talep eder. Bu nedenle … üçüncü ve farklı bir faktörü izleyebiliriz – güzelliğe olan arzu … Bu mimarlığı kesin anlamda sanat olarak ele almaktır (Balamir, 2000).

[7] Balamir'in İngilizce literatürde *specialist* ve *generalist* olarak tanımladığı mimar formasyonları, tez kapsamında bundan böyle, belirli bir uzmanlık alanına yoğunlaşmış mimar olarak *uzman* ve spesifikleşmeden daha genel çerçeveyi çizen mimar anlamında *genellemeci mimar* olarak tanımlanacaktır.

Aydınlanma Çağı ile başlayan modern dönemin, premodern döneme göre "uzmanlaşma" ve "çeşitlenme" anlamında iki büyük farkı olduğunu belirten Balamir, profesyonel kimliklerin çoğulluğunu oluşturacak farklı uzmanlık alanlarına bölünmenin temelinde farklı bilgi alanlarında temellenen akademik veya mesleki farklılaşmalar olduğunu savunur (Balamir, 1996). Uzmanlaşmanın temel noktasının farklı bilgi alanlarına dayandığı savı kritiktir. Disiplin tanımının içerdiği farklı bilgi alanları nosyonu, uzmanlaşma ve disiplinleşme ilişkisinin paralel ilerlediğini kanıtlar. Bu bağlamda mimarlığın mevcut çokdisiplinli yapısının, söz konusu disiplinleşme ve uzmanlaşma sürecinde zedeleneceği, mimarın genellemeci tavrının modern dönemle birlikte sekteye uğrayacağı tez kapsamında öngörülmekte ve daha sonraki bölümlerde tartışılmaktadır.

Balamir, mimarın modern düşüncenin öne sürdüğü bilim-sanat-ahlak olmak üzere üçlü yapının etkisi altında ürettiği bilgi doğrultusunda, "sanatçı, mühendis, planlamacı, zanaatkar"lığı tümel bir kimlikte bütünleştirdiğini ve genellemeci kimliğini kazandığını öne sürer. Bu farklı kimliklerle, üçlü rasyonel düşünce arasındaki ilişkiyi de aşağıda yer alan tablo üzerinden kurar (Balamir, 2000):

Tablo 3.2: "Bilim, ahlak, sanat alanları ayrışması ve mimarlığın klasik tanımındaki üçlü yapı" (Balamir, 2000)

BİLİM anlama	AHLAK pratik akıl	SANAT (estetik) muhakeme
Bilişsel-Araçsal (bilgi)	Ahlaki-Pratik (haklılık)	Estetik-İfadeci (zevk)
'Gerçek'	'İyi/Doğru'	'Güzel'
SAĞLAMLIK	KULLANIŞLILIK	GÜZELLİK
Dayanıklılık, teknik 'strüktür'	Yararlılık, kullanım 'işlev'	Şiirsellik, ifade 'biçim'
(Mühendislik)	(Planlama ve zanaat)	(Güzel Sanatlar)

Kültürel modernleşmenin temelini oluşturan bilim-ahlak-sanat ayrışmasına karşı mimarlık bu üçlü yapıda genellemeci kimliğini bu şekilde ortaya koyarken, bu tümel

kimliğin içerdiği alt kimlikler ise doğa-sosyal-insan bilimleri yapılanması içinde de benzer şekilde her üç bilgi alanına da yakın duran sentezci bir bilgi ve üretim alanını işaret eder. Mühendislik nosyonuyla doğal bilimlerden faydalanmak durumunda olan mimarlık, sanatçı ve zanaatkar kimliği ile insan bilimlerinin içinde durur, planlamacı kimliği ile ise bir yandan sosyal bilimlerle iletişime geçerken bir yandan da insan bilimlerinin bilgi alanını paylaşır. Dolayısıyla mimarlık, bir disiplin olarak (disiplini tarif eden düşünsel ve örgütsel yapılanmalar içinde) ele alındığında düşünsel yapılanması bağlamında, hem rasyonel düşüncenin hem örgütlü bilginin üçlü yapılanmaları içinde genellemeci, sentezci ve bu nedenle *kamplaşamamış* bir bilgi ve üretim alanı olarak tanımlanabilir.

Premodern dönemde farklı bilgi alanlarına ait tümel donanımıyla "her işin ehli" (Balamir, 2000) olarak tarif edilen mimarın; mühendis, planlamacı, zanaatkar ve sanatçı kimliklerini bir arada tutan tümel kimliğinin modern dönemde rasyonel düşüncenin üçlü yapısı içinde ayrışamadan var olduğu görülmektedir. Mimarlık gerek reel üretimi anlamında tüm bu alt kimlikleriyle, gerekse kuramsal üretiminde başvurduğu disiplinlerarası bilgi alışverişinde, genellemeci ve sentezci tavrıyla, farklı disiplinlerin bilgilerini tek bir bünyede toplayan bir tavır çizer. Dolayısıyla denilebilir ki, mimarlığın söz konusu çokdisiplinli bilgi alanında konumlanışı, tüm bilgileri tümel bir kimlik altında toplayan bir pozisyonla; üretim biçimi de genellemeci bir tavırla şekillenmektedir. Postendüstriyel dönemde ise bu konumlanışın dönüştüğü, mimarın tümel kimliğini yitirip, genellemeci tavrını eş düzeyde yer aldığı diğer uzmanlık alanları arasındaki ilişki ağını kurmak üzere kullandığı gözlenecektir. Nitekim, tez çalışmasının temel savı da mimarlığın sahip olduğu çokdisiplinlilik nosyonu bağlamında, diğer disiplinlerle kurduğu ilişki açısından tek ve tümel kimlikli bir mimardan, diğer uzmanlarla eşdeğerde olan fakat sahip olduğu bu nosyonu ilişki ağlarını kurabilecek koordinasyon yetisine dönüştüren bir mimara dönüştüğüdür.

3.2. Disiplinleşme Sürecinde Mimarlık

On dokuzuncu yüzyılla birlikte, uzmanlaşmanın talep edildiği ve doğa, sosyal ve insan bilimlerinin altında birer alt birim olarak disiplinlerin netleştiği ve ardından da her bir disiplinin de zaman içinde kendi içinde alt disiplinlere ayrıştığı bir süreç başlar. Yukarıda tarif edildiği üzere üçlü bilgi yapısı içinde ayrışamamış, hibrit ve çokdisiplinli bilgi alanıyla mimarlık disiplini de, tıpkı sosyal bilimlerin yaşadığı gibi, bu süreçten etkilenir ve kendi içinde alt disiplinlere ayrılır. Alt disiplinlerin kimi kendi otonomluğunu ilan ederken, kimi de mimarlık disiplininin yetki alanı içinde yarı-otonom kimliğini oluşturmaya gayret eder.

Bu süreç zarfında mimarın tümel kimliği büyük hasar görür. Premodern dönemde sanatçı, zanaatkar, mühendis ve planlamacı olmak üzere dört alt-kimlikten oluşan tümel mimar kimliği; modern dönemin getirdiği şartlar altında uzmanlaşma ve disiplinleşme sonucu mimarlığın mühendislik, sanat ve zanaatla önce yollarını ayırması ve daha sonra da tekrar birleştirmesiyle dönüşür, bu süreç ise mesleğin modern tarihini oluşturur (Balamir, 1996). Bu dört alanın kendi özerk bilgi alanlarında kurumsallaşmasıyla, mimarlık çokdisiplinli özgün kimliğini yitirirken, mimarlık bilgi alanı parçalanarak, sentezci tavrının yitimiyle karşı karşıya kalır. Üstelik, modern dönemde mimarlık gerek reel üretiminde, gerek kuramsal açıdan disipliner ve ideolojik zemin arayışında herhangi bir disipline doğru yöneldikçe, diğer bilgi alanlarını da göz ardı etmek durumunda kalarak (Balamir, 1996) bu zayıflamanın pekişmesine neden olur.

ABD'de faaliyet gösteren NAAB (*National Architectural Accreditation Board*)'ın sınıflandırmasına göre günümüzde mimarlık eğitiminin içermesi gereken elli üç farklı alan mevcuttur. Bunlar içinde temel bilimler (sosyal, çevre, estetik, teknik), tasarım, iletişim, pratik (proje süreci, ekonomi, işletme), kanunlar ve yönetmelikler vardır. Çokdisiplinli yetki alanının kanıtı olan bu farklı bilgi alanlarının katkısıyla oluşan mimarlığın tümel bilgisi, eğitim kurumlarının kimi programları dahilinde birtakım başka ilavelere de ihtiyaç duyar. Bilgisayar destekli tasarım yapılan eğitim programları bilgisayar programlama bilgisi ve uygulamaları da içerirken, ekolojik mimarlık üzerine eğilen programlarsa kimya ve doğal bilimleri içerecek yeni dersleri müfredatına katmaktadır. Dolayısıyla mimarlıkla ilişki kuran diğer disiplinlerin ve mesleklerin çeşitliliği ve sayısı, mimarlık disiplininin farklı konumunu bir kez daha ortaya koyar (Brady, 1996).

Ancak mimarlığın çokdisiplinli bilgi alanı parçalanmaya başladıkça ve sözü edilen alanlar ayrı birer disipline dönüştükçe, artık genellemeci mimarın ortadan tamamen kalktığı ve yerini, "uzman grubunun bir üye uzmanı" olan mimarın aldığı öne sürülebilir (Brady, 1996). Nitekim, postendüstriyel dönemde diğer uzmanlarla eş konumda olacak olan mimarın koordinasyon yetisi burada önem kazanacak ve mimarı diğer uzmanlara göre avantajlı hale getirecektir.

3.2.1. Örgütsel Yapılanması Bağlamında Mimarlığın Konumu

Disiplin nosyonunu, bir bilgi alanı ve kurallar sistemi olarak mimarlık disiplininin düşünsel yapılanması, ayrışan üçlü bilgi yapısı bağlamında bir önceki bölümde tartışılmıştır. Mimarlık disiplininin örgütsel yapılanması ise iki farklı açıdan ele alınacaktır: Disiplinleşmenin daima kurumsallaşma ile paralel yürüdüğü göz önünde

bulundurularak, uzmanlaşma sürecinin perspektifinden bu ilişki izlenecektir. Ardından mimarlık bilgisinin, disiplinleşmenin kurumsallaşma ile beraber gelişmesinin sonucu 'öğrenilen' ve 'uygulanan' olarak ikiye ayrıldığı öne sürülecek, böylece bilgi alanlarının dönüşümünün disiplinleşmeyle paralelliği gözler önüne serilecektir.

3.2.1.1. Disiplinleşme ve Kurumsallaşma İlişkisi

"Üniversiter sistemin uyumsuz bir öğesi" (Balamir, 1996) olarak mimarlık, her ne kadar farklı bilgi alanları ile etkileşim içinde kendi bilgisini oluştursa da, mimarın bilgi dağarcığındaki bu çeşitlilik, kimi istisnai örnekler dışında Balamir'e göre uzmanlaşan alanların kurumsallaşmaları ile zamanla kaybolur. Bilgi alanında ve mesleklerdeki farklılaşmanın artması çeşitli bilim, sanat ve mimarlık akademilerinin, tasarım, el becerisi ve mühendislik okullarının on sekizinci yüzyılın ortalarından sonraki paralel gelişimiyle ilişkilidir ve bu paralel gelişim daha önce benzeri yaşanmamış bir parçalanmanın ta kendisidir (Balamir, 1996). Bu saptama, disiplinleşmenin, bir bilgi edinme yeri olarak üniversitelerde geliştiğini ispatlar. Balamir'in kendisini desteklemek üzere referans aldığı Habermas da kültürel modernite çerçevesinde eski dünya görüşlerinin doğruluk, adalet ve estetik problematikleri olarak ayrışmasıyla, bu görüşlerin, bilgi, adalet/ahlak veya zevk sorunu olarak tartışılabileceğini belirtir. Bilimsel diskur, ahlak ve hukuk kuramları ile sanatın üretimi ve eleştirisinin kurumsallaşabileceğini; her bir kültür alanının uzmanlarca takip edilen kültürel mesleklere tekabül edeceğini ifade ederek (Habermas, 1990) disiplinleşme ve kurumsallaşma ilişkisini kültürel modernite eksenine de taşır.

Bu anlamda, disiplinlerin sadece düşünsel yapılar olmadığı, örgütsel yapılarının da kurumsallaşan üniversitelerce tetiklendiği ve üniversiter mecralarca tanımlandığı unutulmamalıdır.

3.2.1.2. 'Öğrenilen' ve 'Uygulanan' Mimarlık Bilgisinin Kurumsallaşma Çerçevesinde Ayrışması

Mimarlık disiplini içinde modern dönemle birlikte yaşanan bir diğer ayrışma[8] da teorik bilgi-teknik (uygulanan) bilgi anlamında yaşanan ayrışmadır ve bu da ilki kadar mimarlık disiplininin tanımını dönüştürmesi açısından önemlidir. Modern uzmanlaşmanın bir başka ifadesi olarak teorik içerikli "öğrenilen" bilginin, teknik yönü ağır basan "uygulanan" bilgiden ayrışması, mimarlık disiplininin tanımını

[8] İlk tür ayrışma bir önceki bölümde tartışıldığı üzere, disiplinin düşünsel yapılanması doğrultusunda bilim-ahlak-sanat ayrışmasına yönelik; mühendislik, zanaat, planlama ve sanatın kendi özerk bilgi alanlarına çekilmesiyle gerçekleşmiştir.

dönüştürmüştür. Mimarın entelektüel ve tekniker kimliklerinin ayrımı ilkinin lehine gerçekleşmiş ve Schön'ün de belirttiği üzere "araştırmanın uygulamadan kurumsal anlamda ayrışması"na yol açmıştır. Üretimi söylemden ayıran bu düşüncenin ardında "ruh" ve "madde" olmak üzere dünyayı ikiye ayıran Kartezyen bakış açısı, dolayısıyla modernleşme süreci yatar (Balamir, 1996).

Özellikle Rönesans döneminde, "her işin ehli" mimar kimliği doruk noktasındayken, mimar olarak adlandırılan profesyoneller pek çok farklı disiplinde daha üretim yapıyor ve çoğu mimarlıkta değil, güzel sanatlarda veya başka disiplinlerde eğitim almış oluyordu. Brunelleschi, Michelangelo, Leonardo da Vinci, hatta aslen hukuk eğitimi almış olan Alberti gibi isimlerin yanında sadece Bramante'nin mimarlık eğitimi almış olması dikkat çekicidir. Rybczynski'ye göre tüm bu isimlerin mimar olarak adlandırılmasının nedeni eğitimleri değil, mimarlık uyguluyor oluşlarıdır. Bu da premodern dönemde mimarlığın bilgi alanı olarak henüz kurumsallaşmış bir yapısı olmadığını göstermektedir. Nitekim, Larson'ın işaret ettiği üzere teorik ve uygulama arasındaki fark üniversitelerin doğuşuyla belirginlik kazanmış ve bazı istisnalar dışında eski mesleklerin kökleri de lonca ve üniversite arasında ikiye ayrılmıştır (Balamir, 1996).

Larson'a göre bilginin temel ve uygulamalı türleri arasındaki bu ayrım; sanat ve bilimin, zanaat ve teknolojiden koparak üniversiter ortamda "öğrenilir" konuma geldiğine, öte yandan zanaat ve teknolojinin lonca geleneğinde ve teknik okullarca "uygulanan" bir uğraşa dönüştüğüne işaret eder (Balamir, 2000). Bu bağlamda denilebilir ki, mimarlığın teorik ve uygulama anlamında ayrışması ve dolayısıyla disipliner sınırlarını çizmesi, kurumsallaşma süreciyle iç içedir.

Modernleşmeyle birlikte, mimarlık disiplininin 'öğrenilen' ve 'uygulanan' olmak üzere ayrışması disiplinleşmeyle kurumsallaşmanın ilişkisini göstermesi açısından oldukça kritiktir. Üniversitelerin doğuşuyla birlikte, mimarlık disiplininin kendi özgün bilgisinin bir kısmını üniversiter ortamda üretilebilir şekilde bölmesi, mimarlığın örgütsel yapılanmasındaki ayrışmasının üniversiter kurumsallaşmayla paralel yürüdüğüne işaret eder.

Kısaca, mimarlık disiplini modernleşme süreciyle birlikte bir yandan düşünsel anlamda çokdisiplinli bilgi yapısını yitirirken, bir yandan da örgütsel anlamda üniversiter kurumlarda parçalanmıştır.

3.2.2. Alt Disiplinlerin Ortaya Çıkışı

Kendi disipliner yetki alanını oluştururken, özerk diğer disiplinlerle iç içe bilgi üreten mimarlık, uzmanlaşmayla birlikte kendi içinde de alt disiplinlere ayrılmıştır.

Dolayısıyla denilebilir ki, bir yandan sanat ve mühendislik gibi kendi bilgi alanını destekleyen disiplinlerin özerk alanlarına çekilmesi, bir yandan da kendi içinde özerk bilgi alanları tanımlama çabasında olan alt uzmanlaşmalarla, mimarlık bilgi alanı iyice parçalanır.

Egbert, on yedinci yüzyıldan itibaren mimar kimliği içinde beliren dört farklı yaklaşımın (akademik mimar, zanaatkar-yapı ustası, mühendis-teknik uzman, sosyal bilimci) dört farklı eğitim modeline evrildiğini (akademik, zanaat, teknolojik, sosyolojik), bu dört eğilim arasındaki farklılaşmanın da mimari eğitimin çeşitlenmesine yol açtığını ifade eder (Balamir, 1996). Kurumsallaşmanın tetiklediği söz konusu eğitim modeli ayrışımının uzmanlaşmaya giden bir sürecin başlangıcı olduğu varsayılabilir.

Uzmanlaşmanın kurumsallaşmayla paralel gittiği hatırlanacak olursa, üniversite yapılarında son dönemde farklılaşan ve çeşitlenen kürsü ve unvanlar alt disiplinleşmenin geldiği son noktayı gözler önüne serer. *Guide to Architecture Schools in North America* [Kuzey Amerika'daki Mimarlık Okulları için Rehber] adlı kaynağa göre mimarlık eğitiminde halen iki profesyonel (B.Arch, M.Arch – mimar, yüksek mimar) unvan ile yirmi lisans sonrası veya ön lisans seviyesinde (mimarlık, mimari tasarım, mimarlık çalışmaları, çevresel tasarım, çevre çalışmaları gibi başlıklar altında B./B.S./B.A., M.A., M.S.Arch., Ph.D.) diploma imkanı mevcuttur. Aynı kaynak, mimari mühendislik, yapım yönetimi, endüstriyel tasarım, iç mimarlık, peyzaj mimarlığı, planlama, koruma ve kentsel tasarım alanlarında ayrıca elli altı ilgili diplomanın da mevcudiyetinden bahseder (Brady, 1996). Kurumsallaşmanın disiplinleşme için önemli bir girdi olduğu hatırlanacak olursa, mimarlık eğitimine yansımış bu denli spesifik uzmanlık alanlarının, mimarlığın kendi içindeki parçalanmanın en belirgin delili olduğu açıktır.

Brady, mimarlığın kendi alt uzmanlık alanlarını şu şekilde listeler: mimari akustik, mimari tasarım, mimari yönetim, mimari üretim, kurak alan tasarımı, davranış çalışmaları, iş idaresi, yapılı biçim ve kültür, bilgisayar destekli tasarım, gelişmekte olan ülkeler, enerji, çevre, sağlık ve hastane tesisleri tasarımı, otel ve dinlenme tesisleri tasarımı, konut, iç mimarlık, planlama, koruma, profesyonel uygulama ve yönetimi, bölgesel mimarlık, küçük yerleşke tasarımı, sosyal sorunlar, strüktürler, teknoloji, kuram ve tarih, turizm ve planlama, tropikal mimarlık, kentsel mimarlık, kentsel tasarım, vb (Brady, 1996).

Görülen odur ki, bilgi alanı itibariyle disiplinlerarası bir konumda yer alan mimarlık disiplini de modern dönemin getirdiği uzmanlaşma ihtiyacından sakınamaz ve kendi

içinde -mimarlık eğitimindeki yapılanmaları etkileyecek biçimde- alt uzmanlık alanları ve uzman mimar formasyonları oluşturur. Üstelik Mennan, bu alt disiplinlerin de disiplinaşırı referanslardan arınamadığını belirtir (Mennan, 1999). Dolayısıyla mimarlık, aşırı uzmanlaşma eleştirileriyle karşı karşıya kalacağı postendüstriyel döneme girerken dahi, tıpkı sosyal bilimlerin içinde bulunduğu tartışmada olduğu gibi, *kamplaşmamış* disipliner konumunun yanı sıra, uzmanlaşmasına rağmen diğer disiplinlerle alışveriş içinde bilgi üretmek durumunda olan alt disiplinleri nedeniyle de halihazırda bir tartışmanın içindedir. Bu tartışmalara geçmeden önce ise, genel bilgi yapılanması içinde postendüstriyel dönemle birlikte ortaya çıkan eleştiriler gündeme getirilecek, ardından bu eleştirilerin ışığında mimarlık bilgi alanının dönüşen disiplinlerarası ilişkileri irdelenecektir.

4. POSTENDÜSTRİYEL DÖNEMDE AYRIŞAN BİLGİ YAPILARININ VE DİSİPLİNLERİN TARTIŞMAYA AÇILMASI

Aydınlanma projesinin başlattığı modernleşme ile siyasi, ekonomik ve toplumsal yapıdaki dönüşümlerin de tetiklediği, örgütlü bilgide yaşanan ayrışma ve ardından disipliner yapıların oluşması önce genel bilgi yapıları üzerinden, ardından mimarlık disiplini bağlamında tartışılmıştır. Postendüstriyel dönemle birlikte ise, hem altyapısal tartışmaların gündeme geldiği, hem de söz konusu eleştirilerin bilgi yapılanmalarına da yöneltildiği görülecektir. Kuşkusuz, mimarlık da bu eleştirilerden etkilenerek, kendi pozisyonunu tekrar tartışma ihtiyacı duyacaktır. Örgütlü bilgideki ayrışmaya ve uzmanlaşmaya getirilen eleştiri ve öneriler, yine öncelikle genel bilgi yapılanması ölçeğinde tartışılacak, ardından mimarlık bağlamında spesifikleşen eleştirilere ve önerilere odaklanılacaktır. Tartışmanın genel bilgi yapılanması üzerinden başlatılmasının temel nedeni mimarlığın da içinde bulunduğu genel akıl halini ortaya koymak, amacı ise farklı bağlamlarda ve ölçeklerde eşzamanlı ortaya çıkan tartışma ve önerilerin paralelliğine dikkat çekmektir.

4.1. Bilginin Türleri ve Yapısı Bağlamında Sorgulanması

4.1.1. Bilimsel Bilginin Egemenliğini Yitirmesi

Bilgi türlerinin ve disiplinlerin modern dönemle birlikte ayrışırken, bilgi edinme esasına dayalı olarak kurumsallaştıkları daha önce vurgulanmış, modern dönemin ihtiyaç duyduğu kesin ve pragmatik bilginin de bilimsel bilgi tarafından karşılandığı, diğer bilgi türlerinin ikinci planda kaldığı ifade edilmiştir. Oysa ki, evrensel bilgi haznesinin ancak bir bölümünü oluşturan bilimsel bilgiye, her zaman anlatısal bilgi (*narrative knowledge*) de eşlik etmiştir (Lyotard, 1984). Postendüstriyel dönemde bilginin statüsünde yaşanan değişimi saptayan raporunda Lyotard, bilginin, bilime ve hatta bilgi edinmeye indirgenemeyeceğini ifade ederek, “doğruluk, verimlilik ve adalet/mutluluk” kriterlerinin ötesine geçtiğini iddia eder (Lyotard, 1984). Dolayısıyla anlatılar, bilimsel bilginin sadece bir parçasını oluşturduğu bilgi kümesinin ayrılmaz bir parçasıdırlar.

Lyotard’a göre, bilim kendi kendisinin meşruiyetini sağlayamamaktadır. Bilimsel bilginin, politik ve felsefi olmak üzere iki ana meşrulaştırma zemini vardır: herkesin

bilim yapma hakkını savunan politik söylem ve bilim için bilimi savunan felsefi söylem. Her iki söylem de bilimsel bilginin meşruiyet ihtiyacını üst-anlatılarca karşılar; üniversite kurumları ise bu üst-anlatılara ev sahipliği yapar (Lyotard, 1984). Postendüstriyel dönemde ise bir yandan üst-anlatıların yıkılması nedeniyle (Lyotard, 1984 ve Harvey, 1996) bilimsel bilginin kendi iç meşruiyet zemininin sarsılması, bir yandan da anlatısal bilginin önem kazanmasıyla, bilimsel bilginin egemenliği kırılmaya başlar. Üstelik, bilimsel bilgi kendisini meşrulaştırma ihtiyacı duyarken, anlatılar içinde bulundukları toplumun doğal bir parçası oldukları için var oluşları gereği meşrudurlar. On dokuzuncu yüzyılın büyük anlatıları artık meşruiyetlerini yitirmişlerdir; yeni bir meşruiyet aracı aranmaktadır. Metafizik felsefenin ve üniversite kurumunun krizi, bilimin meşruiyetini de sarsmıştır. Evrensel bir üst-söylemin kalmadığı bu dönemde, Lyotard için özgürleştirici (*emansipatif*) hedef başarısızlığa uğramış, felsefe büyük bir krizle karşı karşıya gelmiş ve insanoğlu pozitivizmle kalakalmıştır. Evrensel üst-söylemin yerini ise çoğul söylemler almıştır (Lyotard, 1984).

Bilimsel bilginin mutlak egemenliğinin tartışmaya açılmasının bir nedeni de bilimin doğruları ile toplumsal gerçekliğin kabulleri arasındaki ilişkinin gündeme gelmesidir. Berlin Üniversitesi'nin kuruluşu için Fichte ve Schleiermacher'in hazırladığı önerileri inceleyen Humbolt'un raporunu bilim, ulus ve devlet arasındaki meşruiyet ilişkisi bağlamında tartışan Lyotard, Humbolt'un bir yandan bilimin bağımsızlığını savunduğunu ancak diğer yandan da bilim üreten kurum olarak üniversitenin ulusun ahlaki ve tinsel eğitimine yönelik tavır alması gerektiğini savunarak aslında bir çelişkiyle karşı karşıya kaldığından bahseder: Humbolt, bir yanda doğruyu arayan bilim; diğer yanda ise bilimsel bilginin dışında duran, doğruluğundan ziyade adil (*just*) olması arzulanan etik, sosyal ve politik söylemin arasında kalır. Ancak Humbolt için, doğru ve adalet arayışının ahlaki ve politik dünyada çakışması ve bu iki söylem grubunun birlikteliği gereklidir. Lyotard'a göre de, Plato'dan beri bilimin meşruiyeti, yasa koyucunun (*legislator*) meşruiyeti ile yakından ilişkilidir. Bu noktada neyin doğru olduğuna karar verme hakkı, neyin adil olduğuna karar verme hakkından bağımsız değildir. Dolayısıyla Lyotard için bilimin diliyle, etik ve politikanın dili arasında yakın bir bağ vardır. Ancak postendüstriyel dönemde iki ayrı söylem grubuna dahil oldukları için, etik, sosyal ve politik praksis için adil olan, bilimin doğru'larının meşruiyetini sağlayamaz (Lyotard, 1984). Dolayısıyla, postendüstriyel dönemde toplumsal gerçeklik ve bilim farklı söylem alanlarına sahip oldukları için, bilimin meşruiyeti yine sağlanamaz ve bilimsel bilgi egemenliğinin yitimi ile karşı karşıya kalır.

Kısaca, postendüstriyel dönemde üst-söylemlerin krize girmesiyle, bilimsel bilginin de meşruiyet zemini sarsılmış ve anlatısal bilgi kendi meşruiyetini içinde barındırdığından bu dönemde bilimsel bilgiye karşı daha güçlü konuma gelmiştir. Bilimsel bilginin meşruiyet sorunu, peşi sıra disipliner sınırların tartışmaya açılmasına neden olacak ve mimarlığın disiplinlerarası ve bilimsel bilgiyle de sınırlanamayan yetki alanı, bu anlamda önem kazanacaktır.

4.1.2. Bilginin Yapısal Olarak Parçalanması

Postendüstriyel dönemle birlikte sadece bilimsel bilgi zayıflayıp egemenliğini anlatısal bilgiyle paylaşmak durumunda kalmamış, ayrıca bilginin kendisi de yapısal anlamda dönüşmüştür. Bilginin artık belirli bir ilişkiler ağı içinde tümel bir formasyonu kalmamış, bilgi, aralarındaki ilişkilerin koparıldığı enformasyon parçalarına dönüşmüştür. Bu dönüşüm, üniversitelerin yapısal değişimiyle ilişkilendirilebilir (Lyotard, 1984). Lyotard'a göre, postendüstriyel dönemde bilgi edinmenin (eğitim), verimlilik ve performans kriterlerine göre değerlendirilmeye başlanması ve özgürleştirici üst-söylemin krize girmesiyle, üniversiteler artık ideallerin gündeme geldiği platformlar değil, mesleki becerilerin geliştirildiği yüksekokullara dönüşmüştür. Geleneksel öğretmenin yerini artık bir "veri bankası" kolayca doldurabilmektedir. Ancak Lyotard bu dönüşümü bilginin sonu olarak değil, yeni bir biçimi olarak tarif eder. Veri bankaları geleceğin ansiklopedileridir. Artık, bütünlüğünü kaybederek enformasyon parçalarına dönüşmüş bilgileri bir araya getirmek ve enformasyonlar arasında ilişkisel ağlar kurmak yeni dönemin bilgi üretim modeli olacaktır (Lyotard, 1984). Bu noktaya, mimarlığın disiplinlerarası yeni konumunu tartışırken ileriki bölümlerde tekrar değinilecek ve yeni bilgi üretme biçimi olarak ilişki ağları kurabilme yetisini, mimarın tümel bilgisine dayanarak edinebileceği savunulacaktır.

Lyotard, teknolojik gelişmeler de dikkate alındığında, bilgi edinme sürecinin enformasyon parçacıklarına dönüştürülebildiği takdirde, bilginin operasyonel bir hale evrileceğini iddia eder. Öngörüsüne göre, bilgisayar diline çevrilemeyen her tür bilgiden vazgeçilecek ve yeni araştırmaları sadece yeni dile uyum sağlayan bilgi parçaları yönlendirecektir (Lyotard, 1984). Lyotard'ın 1979 yılı itibariyle yaptığı bu saptamanın günümüzde geçerliliğini koruyor olması ve pek çok üretim ve araştırmanın bilgisayar dili üzerinden ilerlediği dikkate değerdir. Mimarlıkta da artık gerek tasarım gerek üretim aşamasında yoğun kullanılan bilgisayar teknolojileri ve dijital enformasyonun, tasarım ve üretim sürecini ontolojik anlamda değiştirme potansiyeli de bu noktada hatırlanmalıdır.

4.2. Ayrışmanın Temel Etmenlerinin Sorgulanması

Modern dönemde tek ve mutlak doğru ihtiyacı, önce bilimsel bilgiyi diğer bilgi türleri içinde ayrıştırmış, ardından ise doğa bilimlerinin bilimsel bilgi yapılanması içinde öncelikli hale gelmesini sağlamıştır. Postendüstriyel dönemde ise, kesinlik bir kriz (*crisis of determination*) yaşamaktadır (Lyotard, 1984). Bilimde Newton modelinin yerini kuantum teorisi alırken, tek ve mutlak bilgi de yerini çoğul olasılıklara bırakır. Newton modelinde, evrensel doğa yasalarının hüküm sürdüğü, ampirik araştırmaya ve çizgisel, mutlak ve tek bir doğruya ulaşılacak bir denge pozisyonunun izinde bir yaklaşım hakimken (Wallerstein, 1999), Prigogine'nin *End of Certainty* çalışmasında detaylı bir biçimde aktardığı üzere, artık bilim dünyasında kuantum fiziğiyle beraber *karmaşıklık çalışmaları* adıyla determinist olmayan, istikrarsız, denge durumundan uzak yapılar incelenmekte, geometrik evrenden zamanın önem kazandığı anlatı evrenine geçildiği tartışılmaktadır (Prigogine, 1997). Klasik bilimde yasalar "tersinir" durumdadır, yani bir olayın başlangıç koşulları bilinirse geçmiş ve gelecek öngörülebilir. Ancak karmaşıklık çalışmalarında, öngörülen rasyonalitenin ötesine geçen bir evren söz konusudur. Bu da artık bilim dünyasındaki kesinlik inancının yerini olasılıklara, çoğul durumlara bıraktığını gösterir (Wallerstein, 1999). Lyotard da kuantum teorisi ve mikrofizik gibi bilimdeki yeni ve radikal açılımlarla sürekli ve öngörülebilir bir yol izlenemeyeceğini belirterek, artık tek hesap edilebilenin olasılıklar olduğu fikrini destekler. Lyotard, determinizmi performans değerlendirilmesinde kritik bulur ve modern dönemin öncelikli talebi olarak verimlilik ihtiyacı nedeniyle, öngörülebilir dolayısıyla pozitivist sistemler tercih edildiğinin altını çizer. Postendüstriyel dönemde ise Lyotard için "determinizm adaları" vardır. Postmodern bilim, artık bilineni değil bilinmeyeni üretmektedir ve Breton'dan alıntıladığı üzere "bu bilinmeyeni (*unknowledge*) yeni bir sembolik meta-sistem içine yerleştirecektir; bilimin özelliği öngörülemezliğidir" (Lyotard, 1984).

Üstelik, artık hakikatlerimiz evrensel değil, evrensel olsa bile karmaşık, çelişkili ve çoğul hale gelmiş; bilim artık basiti aramak yerine karmaşıklığın en makul yorumunun peşinden gitmektedir (Wallerstein, 1999). Dolayısıyla, postendüstriyel dönemde tek ve mutlak doğru inancı kaybolmuş, çoğul doğruların varlığı da evrensel doğru inancının yitimine neden olmuştur.

Bilgi yapılanmasındaki ayrışmanın yeniden sorgulanmasının bir diğer nedeni de, bilgi üretimini yöneten güç odaklarının değişmesidir. Bilginin üretimi, daima güç odaklarının talep ve ihtiyaçları doğrultusunda yönlendirilmiştir. Ancak, postendüstriyel dönemle birlikte, bilgi kendi içinde bir sonuç olmaktan tamamen

çıkmış, “kullanım değeri”ni yitirmiştir (Lyotard, 1984). Bilimin, güç odaklarının üretimini güçlendiren bir metaya dönüştüğünü savunan Lyotard, bilgi edinme ve bilgiyi kullanma anlamında devletin rolünün değişip çokuluslu şirketlerin ulus-devletlerin önüne geçtiğini ifade eder. Hatta, bir gün bilgi için savaşılacağını öngörerek bilginin ticarileştiğini de vurgular. Postendüstriyel dönemde yönetici sınıf yine karar-vericidir ancak bu defa sadece politikacılardan değil, içinde yüksek düzey şirket yöneticileri ve önemli profesyonel, dini, politik organizasyonların başkanlarının da olduğu çok parçalı bir tabakadan oluşur. Modern dönemin bilgiyi yöneten güç odakları olan ulus-devletler eski etkilerini kaybetmişlerdir (Lyotard, 1984).

Kısacası, postendüstriyel dönemle birlikte, bilginin kim tarafından ve ne için üretilir olduğu sorgulanmaya başlamış, bu da bir yandan bilgi üreten kurumlar olarak üniversiter sistemlerin üretimlerini bir yandan da örgütsel yapılanmalar olarak disiplinlerin meşruiyetlerini sorgulatmıştır. Kuşkusuz, örgütsel anlamda meşruiyetleri sorgulanan disiplinlerin, düşünsel yapılanmaları anlamında da sınırları ve yetki alanları söz konusu tartışmayla gündeme gelecek ve bu da disiplinlerarasılık tartışmasını tetikleyecektir.

4.3. Alt Disiplinlere Yönelik Eleştiriler

Genel bilgi yapıları içinde gereğinden fazla alt disiplinlere bölünme yaşandığına yönelik iddialar da yine postendüstriyel dönem eleştirileri arasında yer alır. Çoğunlukla sosyolog ve felsefecilerden gelen eleştirilerde görüleceği üzere, alt disiplinlerde niceliksel büyümenin getirdiği bir sorun olarak bilgi alanları arasında ciddi boyutta örtüşmelerin yaşandığına dikkat çekilir. Ayrıca, alt uzmanlıkların bilgi alanlarındaki eksik temsil sorunu, kullanılan insan modelinin bütünselliğini yitirmesi ve bu nedenle uzmanlıkların ürettikleri bilginin bir araya geldiğinde örtüşememesi de kayda değer eleştiriler arasındadır.

4.3.1. Niceliksel Büyüme ve Alanlar Arası Örtüşmeler

Disiplinler örgütsel ve düşünsel yapılanmalar olarak kabul edildiğinde, alt uzmanlıkların oluşmasının da hem örgütsel hem düşünsel ifadeler taşıdığı açıktır. Modern dönemle birlikte, disiplinlerin öncelikle düşünsel sınırlarını oluştururken içinde bulundukları üniversiter yapı sayesinde kurumsallaşmaya da gittiklerinden söz edilmiştir. Son dönemlerde ise Wallerstein, örgütsel yapılanma ihtiyacının, düşünsel bir yetki alanı belirleme ihtiyacının önüne geçtiğine, hatta kimi zaman bir kılıf ihtiyacıyla düşünsel ayrışmaların öne sürüldüğünü iddia eder. Wallerstein, nicelik olarak hızla artan araştırmacı grubunun alt gruplara (uzmanlık alanlarına)

ayrılmasının pratik nedenleri olduğunu belirtir: Büyük bir grubun idare edilebilirliği azalır ve her araştırmacının kendi çalışmasının özgün olduğunu iddia edebilmesi için kendisine daha spesifik bir alan seçmesi gerekir. Niceliksel büyümenin sonunda da bu nedenlerle örgütsel bölünmeler yaşanır. Bu noktada, alt uzmanlıklara bölünmenin düşünsel açıdan nedenlerini ise örgütsel nedenlerine göre oldukça zayıf bularak, uzmanlaşmanın her zaman iddia edildiği üzere bilgi birikimindeki muazzam genişlemeden kaynaklanmadığını, aksine araştırmacıların önce uzmanlık alanlarına ayrıldığını ve daha sonra bunun bilgi birikimindeki artıştan kaynaklandığını iddia ettiklerini savunur. Bu savunusu için gerekçesi ise genişleyen bilgi havuzunun artık tek başına kontrol edilemez hale geldiğine karar veren yetkinlikte bir kişinin var olma olasılığının ve bu yetkin kişinin yönlendirmesi dahilinde bilgi birikiminin alt bölümlere ayrıldığının iddia edilemeyeceğidir. Üstelik örgütsel nedenlerle bölünen bilgi alanlarının, yetki alanlarını diğer bilgi alanlarından yalıtıp sadece kendi ilgi alanlarında kalmadıklarını[9], ilk başta kendi uzmanlık alanlarına sadık kalsalar da artık birbirlerinin alanlarında çalışmalar yaptıklarını ekler. Üstelik, disiplinlerarasılık adı altında büyük bir örtüşmenin söz konusu olduğunu ifade eder (Wallerstein, 1999). Wallerstein'ın bu iddiası disiplinlerarası çalışmalar konusundaki tartışmaları oldukça uç bir noktaya götürür.

Wallerstein, bilim dünyasında daima bir eksiği kapattıklarını düşünen yeni grupların çıktığını ve bunlara karşın, ilgi alanlarının söz konusu önerilen konuları halihazırda kapsadığını iddia eden mevcut grupların varlığını örnekleyerek yaşanan durumu örgütsel anlamda "yer kapma savaşları" olarak niteler. Ancak esas sorunun bunun ötesinde, düşünsel boyutta olduğu açıktır. Wallerstein, uzmanlaşmanın düşünsel boyutunu tartışmaya açarken, gözden kaçırılmaması gereken bir yorum yapar: tüm uzmanlaşma çabaları aslında düşünce evrenini -haklı olarak- sınırlama niyeti taşır, ancak hiçbir yöntem bu evrenin nasıl sınırlandırılması gerektiğine dair tek ve basit bir şema önermez; düşünce evrenini sınırlama -ve uzmanlıklara ayırmanın- sonsuz şeması vardır (Wallerstein, 1999). Bu yorum, niceliksel büyüme sonucu özgün çalışma alanlarına ihtiyaç duyan araştırmacıların seçeneklerinin azalmasıyla, alternatif arayışına gittiklerini ve bu nedenle bilgi alanlarını tariflerken farklı şemalara başvurabileceklerini ima eder.

Wallerstein, uzmanlaşmaya paralel olarak dünyada beliren özgün durma, farklı olma gibi isteklerin heterojen bir imaj çizmesine rağmen aslında altında durağan bir homojenlik barındırdığına da işaret eder. Disiplin yapıları içinde görülen

[9] Buradan Wallerstein'ın yalıtım yanlısı tavrı benimsediği çıkarsamamalıdır. Sosyolog, böylesine bir tavırda düşünsel açıdan grupların oldukça "güdük" kalacağını da açıkça ifade etmektedir (Wallerstein, 1999).

uzmanlaşmanın ve alt özelleşmiş gruplara ayrılmanın "sağlıklı bir işbölümü veya kanservari bir büyüme" olup olmadığı konusunda kuşkularını dile getirir (Wallerstein, 1999).

4.3.2. Alt Disiplinlerde Eksik Temsil Sorunu

Alt uzmanlık alanlarının kimi zaman çakışması ve araştırmacı kadrosunun niceliksel büyümesine karşılık gelmesinin dışında temel sorunu, belirli bir disiplin içindeki alt uzmanlıkların genel çerçeveye hakim olamadıkları için, çalışma nesnelerine kısıtlı bir açıdan yaklaşmalarıdır. Örneğin, İlhan Tekeli, sosyal bilimler üzerinden disiplinlerarasılığı tartışırken, her bir disiplini eksik bir insan modeline, eksik bir temsile dayalı olarak kurulan bir bilgi alanı şeklinde tanımlar. Örnek olarak ise şehir bölge planlamasının sosyal bilimler içinde disiplinlerarası alanların en bilinenlerinden olduğunu ifade ederek[10], bu alan üzerinde çalışan araştırmacıların, kimi zaman farklı disiplinlerden aldıkları bilgileri bir araya getirirken oluşan iç tutarsızlıkların farkına varamamalarını da disiplinlerarası çalışma alanlarının bir sorunu olarak tanımlar. Bunun sebebi Tekeli'ye göre kurumsallaşmış her uzmanlık alanının kendi görüş açısı doğrultusunda kurguladığı bir insan modelinin oluşu fakat bu modelin her disiplinde eksik temsil edilişidir (Tekeli, 1998). Tekeli, eksik temsil sorununu disiplinlerarası çalışmalarda iç tutarsızlığa götürdüğü için eleştirmesine rağmen, bu yorum daha üst bir çerçevede, alt uzmanlıkların kaçınılmaz olarak disiplinlerin formülasyonuna getirdiği bir sıkıntı olarak da okunabilir. Bu anlamda, her bir disiplinin sadece kendi çerçevesinden bakıp gördüğü eksik insan modeline göre bilgi alanını şekillendirmesi, farklı disiplinlerin çıkarımlarının birlikte bir bütün ifade edememesi sorununu da beraberinde getirebilir. Bu anlamda, İlhan Tekeli'nin -eksik insan modelleri üzerinden çalışıldığına dair farkındalık- talebi de sağlandığı takdirde, disiplinlerarası çalışmalar Tekeli'nin savının aksine, farklı disiplinlerin üretimlerinin bir bütünlük çerçevesinde değerlendirilebilmesine yardımcı olabilir[11].

Alt uzmanlıkların niceliksel büyümenin bir sonucu olarak ortaya çıkması, söz konusu bilgi alanları arasında ciddi örtüşmeler görülmesi ve bilgi alanlarının daraldıkça geniş çerçeveyi ıskalayıp çalışma modelini eksik temsiller üzerine kurması, postendüstriyel dönemde bilgi yapılarındaki ayrışma ve disiplinleşmelere yönelik

[10] Üniversitelerdeki şehir bölge planlama bölümlerinin Türkiye'de sosyal bilimlere bağlı olmak yerine, fen bilimlerinin altındaki mimarlık fakülteleri bünyesinde yer alması bile, halen disiplinlerin yetki alanları ve içinde bulunduğu bilgi yapılanmalarının ayrımı konusunda tam olarak uzlaşılamadığının bir kanıtıdır.
[11] Tekeli, çözümün farklı disiplinler için ayrı ayrı geliştirilecek ve toplumsal gelişmelerin ışığında yeniden şekillenen yeni insan modelleri üzerinde yoğunlaşmaktan geçtiğini düşünür (Tekeli, 1998).

getirilen temel eleştirilerdendir. Bu eleştiriler doğrultusunda birtakım çözüm önerileri de öne sürülmüştür.

4.4. Ayrışan Bilgi Yapıları ve Disiplinlere Yönelik Öneriler

Postendüstriyel dönemle birlikte, Newtoncu dünya görüşü sekteye uğramış, kuantum fiziği ve kaos teorisi ortaya atılmış, ilerlemeci bir tarih anlayışından vazgeçilmiş, tek doğru yerine çoğul ve öznel doğrular olduğu iddiası yaygınlık kazanmış, siyasi anlamda tek kutuplu bir dünya sistemine geçilmiş, ekonomik alanda Postfordist yaklaşım geçerli olmuş; tüm bu birbiriyle ilişki içerisinde olan ve birbirini dönüştüren parçalar örüntüsünün sonucunda insanoğlunun dünyayı ve kendisini algılayış biçimi, akıl hali dönüşmüştür.[12]

Dönüşen akıl halinin ve toplumsal ortamın sonuçları bilgi yapılanmasında da yansımalarını göstermiş, bir önceki bölümde irdelenen eleştiriler başta olmak üzere, modern akıl halinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bilgi ve bilim türlerindeki ayrışmaya yönelik çeşitli eleştiriler doğmuştur. Bu eleştirilerle birlikte, çözüm için birtakım alternatif modeller de sunulmuştur. Bilim-ahlak-sanat olmak üzere örgütlü bilginin üçe ayrılmasını tehlikeli bulan Habermas, söz konusu parçalanmaya yapısal bir eleştiri getirirken, Wallerstein ise bilimsel bilginin üçlü yapılanmasını eleştirirken, mevcut yapılanmayı kabul edip, içinde farklı konum almayı bir çözüm önerisi olarak sunar. Bilim ve bilgi yapılarındaki temel ayrışmalara getirilen önerilerin yanı sıra, disiplinler düzeyinde, bilgi alanlarındaki örtüşmeler ve eksik temsil sorununu gidermek üzere disiplinlerarası çalışma yöntemleri de alternatif bir model olarak yine bu dönemde ortaya çıkar.

4.4.1. Bilgi Dünyasındaki Temel Ayrışmaya Karşı İki Yaklaşım

4.4.1.1. Alternatif Bir Yapısal Kurgu: İletişimsel Akıl

Habermas, uzmanlaşmanın bir sorun haline gelmesini, modernleşme projesinin tamamlanamaması olarak görür. On sekizinci yüzyılda tasarlandığı şekliyle modernleşme projesi, uzmanlaşmış kültürü gündelik hayatla entegre etme niyetini de içinde barındırır. Ancak yirminci yüzyıla gelindiğinde, bu ayrışma "uzmanlarca ele alınan bölümlerin özerkliği ve bunların gündelik iletişimin yorumsamasından

[12] Postendüstriyel dönemle birlikte dünya düzeninin siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılanmalarıyla değişmesi ve bunlara paralel olarak bilimsel gelişmelerin de eşliğinde insan aklındaki dönüşümün sebepleri, bu tez kapsamında irdelenemeyecek denli derindir. Bu konu ile ilgili daha detaylı bilgi için David Harvey'nin *Postmodernliğin Durumu* (Metis Yayınları, İstanbul, 1996) veya Fredric Jameson'ın *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism* (Duke University Press, Durham, 1991) adlı kitapları gibi kaynaklardan faydalanılabilir.

(*hermeneutik)* ayrışması anlamına gelir" (Habermas, 1999). Habermas, bu durumu "kültürel rasyonelleştirme" olarak adlandırarak uzmanların ve kamunun kültürleri arasındaki farklılaşmanın, sorunun temeli olduğunu belirtir (Zeka, 1990). Gündelik hayat ve uzmanlaşmış kültür arasındaki iletişim kopukluğu modernleşme projesinin yarım kalmasının sebebidir ve bu iletişim yeniden kurulduğunda Habermas'a göre sorun giderilebilir. Bu iletişim sorununu çözmek içinse yol gösterici olarak sanatın gündelik hayatla ilişkisine bakılabilir (Habermas, 1990). Zeka ise Habermas'ın ortaya attığı "iletişimsel akıl" önerisini değerlendirirken bu "yaşantı birliğinin" nasıl sağlanacağının Lyotard gibi postmodernler için büyük bir soru işareti olduğunu belirtir. Nitekim Zeka, Habermas'ın önerisini irdelerken, modernizmin ayrılmaz bir unsuru olarak parçaları bir arada tutma ihtiyacının da daima var olduğunu ve Hegel'den günümüze bilinç felsefesinin de bu yönde çalıştığını ekler (Zeka, 1990). Habermas, bilim-ahlak-sanat olarak üçe ayrılan uzmanlaşmış kültürün ilişki biçimini sorgularken, aslında yapısal bir öneri getirmektedir.

4.4.1.2. Mevcut Yapılanmada Alternatif Konum Alma

Postendüstriyel dönemle birlikte kamplaşmanın adeta iki "hasım" tarafa döndüğü bilgi dünyasında sosyal bilimlerin kendi duruşunu yeniden tanımlaması üzerine yoğun bir tartışma mevcuttur. Wallerstein da bu tartışmanın en ateşli katılımcılarındandır. Wallerstein'a göre sosyal bilim, bilimcilerin "toplumsal kökleri" olduğunu yani bilimin daha büyük bir sistemin parçası olduğunu fark etmelidir. Wallerstein uzmanlaşma eğiliminin kanservari bir büyümeye işaret edip etmediğini sorgularken, aslında temel önerisi şudur: "Yeni uzmanlık alanlarının sürekli üst üste eklenmesinin ve bunların da diğer çapraz eklentilerle gittikçe daha çok örtüşmesinin yarattığı 'kriz'…" içinde; Newtoncu dönem kapanıp hem doğa hem insan bilimleri, sosyal bilimlerin epistemolojik doğrularına yaklaşırken[13], sosyal bilimler bunu bir avantaj olarak değerlendirmeli ve bilimsel bilgi yapılanmasının dönüşümünde merkezi bir rol oynayabilmelidir. Wallerstein örgütlü bilgi yapılanmasındaki bu üçe ayrışmanın dünyayı doğru olarak algılayabilmemizde bir engel olduğunu savunarak, bütünlükçü bir görüşe sahip olduğunu, tartışmanın tarihsel sistemler ölçeğinde sürdürülmesi gerektiğini önerir (Wallerstein, 1999). Her ne kadar Wallerstein'ın önerisi oldukça sert ve uç da olsa, sosyolog çözümü tarihsel bir perspektifte ve sosyal bilimlerin merkezde bulunduğu bütünlükçü bir dünya görüşünde bulur.

[13] 4.4.2.1. no.lu bölümde detaylandırılacağı üzere Wallerstein, doğa ve insan bilimlerinin karmaşıklık ve kültürel çalışmalarla sosyal bilimlere yakınlaşmasından söz etmektedir (Wallerstein, 1999).

4.4.2. Alt Disiplinlere Karşı Yeni Düşünsel Alternatifler: Disiplinlerarası Yaklaşım

Bilgi ve bilim türlerindeki ayrışmaya getirilen önerilerin yanı sıra, bir alt ölçekte bu ayrışmalar içinde gerçekleşen uzmanlaşmaların da niteliksel değil niceliksel kaygılarla tetiklendiği düşüncesi ve disiplinlerin sınırlarını yeniden tarif etme ihtiyacıyla, uzmanlaşmaya karşı sunulan yeni düşünsel alternatifler de mevcuttur.

Postendüstriyel dönemin doğurduğu yeni akıl hali ve toplumsal düzenden, bilgi yapılanmaları da şüphesiz etkilenmiştir. Zeynep Mennan disiplinlerde yaşanan değişimi tarif ederken, "disiplin kavramının giderek sorunsallaştırıldığı…, disiplinlerin kendine yeterliklerinin, her türlü disiplinlerarası form içinde eridiği bir dönem" olarak değerlendirir (Mennan, 1999).

Disiplinlerin sınırlarının bulanıklaşmasını, meşruiyet sorununa bağlayan Lyotard için ise bilimsel bilgide yaşanan "kriz"in sebebi uzmanlaşma değil, "bilginin spekülatif alana dayalı meşruiyetinde yaşanan içsel bir erozyon"dur. Bu erozyonla birlikte bilim dalları ve uzmanlıkların içinde yer aldığı "ansiklopedik ağ"ın ilmekleri gevşer, her bir bilim serbest kalır. Meşruiyet sorununa bağlı olarak yaşanan ilişkilerdeki gevşemenin sonunda ise, bilim alanlarını ayıran klasik sınırlar sorgulanmaya başlar, disiplinler kaybolur, bilim alanları arasında örtüşmeler görülür ve yeni çalışma alanları doğar (Lyotard, 1984). Bilgi yapılarının oluşumunun temelinde bilgi edinme amacı olduğundan daha önce bahsedilmiştir. Lyotard da, bilgi edinmedeki spekülatif hiyerarşinin içkin ve "düz" bir araştırma ağına dönüşmesiyle sınırlarda sürekli bir değişkenlik gözlendiğini belirtir.[14] Lyotard'ın ikinci meşruiyet aracı olarak tanımladığı özgürleştirici alanda da benzer bir erozyon yaşanır ve bilim artık meşruiyet zeminini kaybeder. Araştırma alanları bölümlere ayrılmış ve kimse bilginin tümüne hakim olamaz hale gelmiştir (Lyotard, 1984).

Daha önce, bilimsel bilgide yaşanan meşruiyet sorunu detaylarıyla tartışılırken, Lyotard'ın veri bankalarını geleceğin ansiklopedileri; enformasyon parçacıkları arasında ilişkisel ağlar kurmayı ise yeni bilgi üretim biçimi olarak tanımladığından söz edilmişti. Lyotard, burada bir dipnotla Nora ve Minc'in 1978 tarihli ve *L'Informatisation de la société* adlı kitaplarındaki yorumlarını ekler: "Gelecek on yıllarda insanoğlunun önündeki en büyük zorluk artık bir konu üzerinde uzmanlık olmayacak. Uzmanlaşma zaten sağlandı. Zorluk, enformasyon ve organizasyonun daha ilerletilebilmesi için bir ilişki ağı kurmak olacak," (Lyotard, 1984). Bu yorum,

[14] Bu dönüşümle, "eski 'fakülteler' çeşitli enstitü ve kurumlara ayrılırken, üniversiteler de spekülatif meşruiyet fonksiyonlarını yitirirler" (Lyotard, 1984).

mimarlığın önümüzdeki dönemde alabileceği potansiyel konum için kritiktir. Mimarlığın ilişki ağı kurabilme potansiyelleri ise bir sonraki bölümde tartışılacaktır.

Disiplinlerarası yaklaşım postendüstriyel dönemin getirdiği meşruiyet yitiminin sonucunda ortaya çıkmıştır. Nitekim Humbolt'un kurguladığı üniversite modelinde, spekülasyona dayalı bir sistemde her bilimin kendi yeri belirlidir ve bir başka bilim dalının alanına "tecavüz"[15] sadece karmaşa yaratır; işbirliği ise spekülasyon seviyesinde, felsefecilerin zihninde mümkün olabilir (Lyotard, 1984).

Söz konusu dönemde üretilen bilgi performans kriterleri öncelikli tutularak değerlendirildiği için, takım çalışmasının gerekliliği ile de örtüşür çünkü Lyotard'a göre takım çalışması performansı artırmaya yarar ve bu nedenle de postendüstriyel dönem için gerekli bir çalışma biçimidir (Lyotard, 1984). Performansı artırmak için esnek takım çalışmalarını ön plana çıkaran bir üretim biçimi olan postfordizmin, dönemin üretim modeli olduğu hatırlanacak olursa (Harvey, 1996), Lyotard'ın performans ve takım çalışması arasında kurduğu ilişki, dönemin akıl haliyle oldukça örtüşmektedir.

Lyotard, bir üst-anlatıdan bağımsız olarak doğruluk yerine performansa dayalı bir bilgi üretimini eleştirirken, bu üretimin güçlenmesine yönelik kurgulanan takım çalışmalarını da bu anlamda eleştirmekten geri durmaz. Daha önceden verili bir 'iş'e yönelik performans artırıcı takım çalışmalarının başarıyla sonuçlanmasına rağmen, yaratıcılık gerektiren ve önceden tanımlı olmayan işlerde takım çalışmasının avantajlarının henüz çok kesin olmadığını da not düşer. Kimi örneklerde bunun da mümkün olduğunu ve grup çalışmasının yaratıcılığı artırdığına dair durumların görüldüğünü belirtse de, yine de Lyotard yaratıcılığa dayalı bu başarının ne kadarının bireysel beceri ne kadarının grup olmanın getirdiği bir avantaj olduğunu kestirmenin zor olduğunu yineler (Lyotard, 1984). Her ne kadar bu görüşü, 1979 tarihindeki bir saptamaya dayanıyor olsa da, mimarlık alanındaki olası disiplinlerarası çalışmalarda bu eleştiri de göz önünde bulundurulmalı; takım çalışmasının süreç içerisindeki ağırlığı ve rol dağılımı doğru planlanmalıdır. Bu planlamayı yapacak olan uzman ise kuşkusuz, parçalı bilgi alanları arasındaki ilişki ağlarını kurabilme ve koordine edebilme potansiyeline sahip olan mimar olacaktır.

Hatırlanacağı üzere, Tekeli de disiplinlerarası çalışmalarda, farklı disiplinlerin barındırdığı eksik insan modelleri üzerinden gerçekleştirilen ortak çalışmalarda yaşanabilecek iç tutarsızlıklara karşı uyarıyordu sosyal bilimler dünyasını. İçinde bulunduğu şehir bölge planlama çalışma alanının da bu nedenle artık kendisinin bir

[15] Lyotard'ın kelime seçimi, dönemin akıl halini yansıttığı için çarpıcıdır. Postendüstriyel dönemde muğlaklaşan sınırlar tartışılırken, kuşkusuz kullanılacak terim çok daha ılımlı olacaktır.

disiplin haline gelmesini öneriyordu. Tekeli ayrıca kendileri bir disiplin olmadıkça, bu tür disiplinlerarası çalışma birimlerinin kendi özgün üretimlerini yapamadıklarını ve daima diğer alanlardan yaptıkları "ithalat" ile canlılıklarını sürdürebildiklerine inanmaktadır. Her ne kadar Tekeli disiplinlerarası çalışmaları yeterli farkındalık düzeyi sağlanmadığı takdirde eklektik olmakla suçlasa da, farklı alanların dönemin getirdiği ihtiyaçlar karşısında bilgi birikimlerini birleştirmeye yönelmesinin gerekliliğini de hiçbir zaman sorgulamamaktadır. Nitekim, değişen şartlar karşısında sosyal bilimlerin yeni insan modeli arayışının sebeplerinden biri olarak farklılaşan ve karmaşıklaşan toplumla birlikte yeni sorunların ortaya çıkması ve bu sorunlara ve yeni ihtiyaçlara yönelik yeni disiplinlerarası alanların doğmasını bir durum saptaması olarak gösterir (Tekeli, 1998). Anlaşılan odur ki, Tekeli'nin önerisi, bulanık sınırları geçici bir dönem olarak alıp, yeni oluşan bu çalışma alanlarının da bir süre sonra kendilerini *disipline* etmeleri üzerine kuruludur.

4.4.2.1. Disiplinlerarası Düşünce Sistematiği İçinde İki Çalışma Örneği

Mimarlık alanındaki eleştiri ve önerilere geçmeden önce diğer bilgi alanlarında da disiplinlerarası çalışma pratikleri olduğu unutulmamalıdır. Nitekim, bilimsel bilgi örgütlenmesinin doğa, sosyal ve insan bilimleri olarak ayrışması ve kendi içlerinde sınırları kesin uzmanlık alanları oluşturmalarına yönelik iki düşünsel eleştiri söz konusudur. Katı yapısal bölünmelere karşı, hem doğa bilimleri hem insan bilimleri kendi içlerinde daha esnek ve ortak çalışma alanı içeren örnekler geliştirirler ve her iki çalışma da aslında birer disiplinlerarası düşünce sistemi önermektedir.

Çıkış sebepleri farklı olmasına rağmen her iki hareket de Newtoncu mekaniğe dayalı mutlak ve evrensel doğrunun peşindeki bilim biçimini hedef alır. Doğa bilimlerinin içinden çıkan *karmaşıklık çalışmaları*, Newtoncu bilimi reddederken klasik bakış açısına karşı gelerek, denge durumunun bir istisna olduğunu ve doğada denge durumundan sürekli uzaklaşılarak entropinin içinden öngörülemeyen yeni düzenler çıktığını savunurlar. İnsan bilimleri içinden çıkan *kültürel çalışmalar* da, karmaşıklıkla ilgilenen doğa bilimcilerine benzer bir şekilde determinizm ve evrenselciliğe alternatif bir bakış açısının peşindedir. Ancak durumun dönemin getirdiği dünya düzeni ve akıl hali ile ilişkili olduğunu ortaya koyan bir detay da şudur ki insan bilimleri söz konusu çalışma esnasında, evrensellik ve determinizme karşı çıkarlarken kendileriyle ortak bakış açısına sahip karmaşıklık çalışmalarının farkında bile değildirler (Wallerstein, 1999).

Wallerstein, hem doğa hem insan bilimlerindeki "geleneksel"e karşı çıkan bu görüşlerin, "…bilgi alanını, bilim ile felsefe arasında on dokuzuncu yüzyılda oluşan

kopukluk yüzünden kapatılmış olan yeni imkanlara 'açmaya' çalışma"larına işaret eder (Wallerstein, 1999)[16]. Wallerstein'ın örnek verdiği, *kamplaşan* bilgi alanlarını yeni ve daha esnek bakış açılarına açmaya çalışan bu iki tür çalışma da aslında disiplinlerarası bilgi alışverişine dayalıdır. Wallerstein'ın başkanı olduğu Gulbenkian Komisyonu'nun da raporunda yer verdiği üzere kültürel çalışmalar hemen her disiplinden araştırmacıyı kendine çeker (Gulbenkian Komisyonu, 1996). Prigogine de benzer bir şekilde karmaşıklık çalışmalarının farklı disiplinleri bir araya getirdiğine değinir (Prigogine, 1997). Görülen odur ki, bilgi yapılanmasındaki ayrışmaya karşı üretilen yeni alternatifler disiplinlerarası çalışma sistemlerini benimsemiştir. Ancak burada eklemek uygun olacaktır ki, bu çalışmalar sayesinde bilgi alanları arasındaki sınırlar da gittikçe kapanmaya yüz tutmuş, bir taraftan doğa bilimleri sosyal bilimlere yaklaşırken, diğer yandan da insan bilimleri ve sosyal bilimler arasındaki örgütsel sınırlar yıkılmaya başlamıştır (Gulbenkian Komisyonu, 1996).

Artık doğa, sosyal ve insan bilimleri arasındaki sınırlar eskisi kadar açık değildir (Gulbenkian Komisyonu, 1996). Sınırları birbirine doğru iteleyen, bulanık ara alanlar doğmasını sağlayan da kuşkusuz disiplinlerarası çalışmalardır. Görülen odur ki, önümüzdeki birkaç on yılda disiplinlerarası çalışmalar -ve disiplinaşırı çalışmalar- her alanda kendini daha çok hissettirecektir. Mimarlığın da bilgi dünyasındaki bu dönüşümden etkileneceği açıktır. Üstelik mimarlık, tarihsel süreciyle daima disiplinler arasında farklı bir konumda olmuştur. Bu bağlamda önümüzdeki dönemde mimarlığın taşıyabileceği potansiyelleri tartışırken, bir önceki bölümde belirtildiği üzere, mimarlığın mevcut 'çokdisiplinli' yapısı da göz önünde bulundurulmalıdır.

[16] Wallerstein bilimle felsefe arasında kutuplaşan, dünyayı kavramamıza engel olarak gördüğü bilim alanındaki üçlü yapılanmayı, bu ayrımda sosyal bilimin bölünmüş karakterine ve sosyal bilimlerin hem kendi bölünmüşlüğünü hem bilim yapılanmasının içine girdiği çatallanmayı kurtaracak potansiyeli yine sosyal bilimlerde görmesine rağmen, bu geleneksel bölünmeye karşı çabaların sosyal bilimler yerine doğa ve insan bilimlerinden gelmesine de dikkat çeker.

5. POSTENDÜSTRİYEL DÖNEMDE MİMARLIK BİLGİSİNİN TARTIŞMAYA AÇILMASI

Postendüstriyel dönemle birlikte yeni sosyal düzenin getirdiği çoğul, parçalı, belirsiz yapılanmanın örgütlü bilgiye de yansımasıyla, mimarlık bilgisi de tartışmaya açılır. Kapitalizmin son evresi olan çokuluslu kapitalizm döneminde[17] tasarım-tabanlı bilgi alanlarının uzmanlaşarak parçalı yapılar haline gelmesiyle (Uluoğlu ve Ulusu Uraz, 1998) mimarlık bilgi alanı alt uzmanlıklara ayrılır ve iyice parçalanır. Ancak bunun ötesinde postendüstriyel dönemde kozmolojik ve teknolojik değişimlere paralel olarak, insanın kendisini doğada konumlandırışı ve nesneye bakışı (kozmolojik) ile nesnenin kendisindeki değişim (teknolojik) doğrultusunda mimarlık bilgisi de dönüşüm geçirir. Entropi temelli kaos evreninin bilim dünyasına hakim olduğu bu dönemde artık parçalar geneli belirlerken, aralarındaki ilişki de değişkendir ve olasılıklara bağlıdır. Mimarlık alanında da artık determinizmden uzak olasılıkların ilişkileri belirlemesi ve özel hallerin önem kazanmasıyla, mimarlık bilgisinin üretimi de değişir (Uluoğlu, 2002). Nitekim, mimarlığın soyut-somut, özel-genel, düşünce-duygu gibi dualistik durumları hibrit bilgi yapısı içerisinde barındırdığı hatırlanacaktır. Uluoğlu da, bu hibrit bilgi alanı içinde üretim yapan mimarların, farkında olmadan da olsa bu yeni bilgiyi yavaş yavaş oluşturmaya başladıklarına işaret eder (Uluoğlu, 2002).

Burada, üretim sürecini kolaylaştırmasının ötesinde, tasarım süreci için yeni bir düşünme pratiği getirdiği için bilgisayar teknolojilerinden söz etmeden geçilmemelidir. Elektronik iletişim sistemlerinin mimarlığın algılanışını ve üretimini (teorik ve pratik olarak) dönüştürmesi mimarın mevcut yapılanmadaki rolünü de sarsar. Bu dönüşümün temelleri 1940'ların sonundan 1970'lere kadar yaşanan enformasyon kuramı, sibernetik, sistem teorisi gibi bilimsel, teknolojik ve (bilimin de kritik rol oynadığı disiplinlerarası yeni çalışmaların başladığı) mimarlık kuramındaki atılımlarda görülür ki, bu da toplumsal dönüşümün mimarlık mesleğini (ve dolayısıyla bilgi alanını) dönüştürdüğünü örnekler (Abel, 1996). Bilgisayar destekli tasarımın yaygınlaşmasıyla, sanal gerçeklik tanımları, yeni ilişkisel ağ modelleri, dijital ortam tartışmaları (Abel, 1996) mimarlık disiplininin bilgi alanını yeniden

[17] Fredric Jameson, klasik kapitalizm, tekel dönemi ve çok-uluslu kapitalizm olmak üzere kapitalist gelişmeyi üç evreye ayırmıştır (Uluoğlu ve Ulusu Uraz, 1998).

biçimlendirir ve sınırlarını esnetirken, bir yandan da yine Abel'ın işaret ettiği gelişimlerden enformasyon teknolojileri ve esnek üretim sistemleri (Abel, 1996) sayesinde mimarlık disiplininin üretim alanı da dönüşür. Dolayısıyla bilgisayarın yaygın kullanımı hem mimarlık disiplininin bilgi alanı anlamında sınırları esnetir, hem de mimarlık bilgisinin üretim biçimini dönüştürür.

Kısacası mimarlık bilgisindeki tartışmalar; dönüşen akıl haline paralel değişen bilgi üretim biçimiyle, mimarın toplumsal ve profesyonel yapılardaki pozisyonunda yaşanan dönüşümle ve disiplinlerin sınırlarının muğlaklaşmasıyla bilgi alanlarının birbiri içinde eridiği yeni çalışma alanlarının mimarlık için potansiyellerinin keşfedilmesiyle ortaya çıkacaktır. Mimarlık bilgisinin yeni akıl haline paralel olarak bilgisayar teknolojilerinin de büyük katkısıyla dönüşümünden yukarıda bahsedilmiştir. Bir bilgi alanı olarak mimarlık disiplininin sınırlarının muğlaklaşmasına ve disiplinin belirlediği yetki alanı bağlamında mimarın toplumsal ve profesyonel yapılardaki pozisyonunun değişimine ise aşağıdaki alt başlıklarda değinilecektir.

5.1. Mimarın Toplumsal ve Profesyonel Yapıdaki Rolünde Değişim

Toplumsal ve ekonomik dönüşüme paralel olarak mimarlık mesleğinde de son yıllarda radikal bir dönüşüm gözlenir. Mimarlık pratiğindeki ve mesleğin toplumsal yapıdaki rolüyle ilgili dönüşümler farklı yönleriyle pek çok mecrada gündeme gelir.

Öncelikle belirtilmelidir ki, mimarlık sektörünün ekonomik yapı içerisindeki pay oranı oldukça tartışmalıdır. Mimarların niceliksel artışına karşın, mimarlara yönelik hizmet talebinin azaldığını, bunu da inşaat sektörüne hakim olan büyük yapı firmalarının mimari hizmeti de kendi şirket bünyelerinde çözmelerine bağlayan isimler olduğu gibi (Fisher, 1994); aslında hem medyada yer alması anlamında, hem mimari hizmet talebinde, hem de inşaat sektöründe belirgin bir büyüme gözlendiğini belirten isimler de (Gutman, 1988) vardır. Üstelik Gutman, hizmet talebinin artışının yanı sıra beklenen hizmet türünde de, mesleğin geleneksel icra etme pratiklerini tehdit eden ciddi bir değişim yaşandığını ekler. Artık, bina bakım masrafları hesabı, kullanıcı değerlendirmeleri, iç mimarlık, yapı sistem kontrolü, cephe tasarımı gibi eskiden de mimarlık pratiğinin içinde olan ancak artık tek başına "faturalandırılabilir" bir hizmete dönüşen birtakım *özelleşmiş* hizmet talepleri de mevcuttur. Fizibilite çalışması, yapı programı geliştirme, şematik planlamalar, mevcut yapılarda problem analizleri vb. gibi mimari çalışma öncesine ait birtakım hizmetler de benzer şekilde ayrışır ve ayrı ayrı talep edilir hizmetlere dönüşür (Gutman, 1988). Görüldüğü üzere hizmet talebinin artıp artmadığı değerlendirme kıstaslarına göre farklı yorumlanabilmektedir,

ancak burada daha önemli olan nokta mimardan beklenen hizmetlerin de çeşitlendiği ve ayrı ayrı talep edilir hale geldiğidir.

Mimarın sunduğu hizmetlerin parçalara ayrılıp çeşitlenmesinin yanı sıra, mimarlık mesleğinin doğası ve bağlamı da değişir. Artık karmaşık bir sosyo-teknik süreç haline gelen tasarım ve üretimle birlikte mimarın rolü de değişir ve (özellikle büyük firmalarda) birebir müşteriyle irtibatta olan bireysel tasarımcının yerini, teknik bir takımın lideri alır. Uygulamalı bilim ve teknolojinin yeni alanları (strüktür mühendisliği, aydınlatma, akustik, zemin mekaniği, peyzaj mimarlığı gibi tanıdık alanların yanı sıra enerji yönetimi, ekoloji, yapı sistem kontrolü, vb.) yapı üretim sürecinin önemli elemanları haline gelir. Üstelik, mimar artık takım liderliği pozisyonunu elde etmek için diğer disiplinlerle, özellikle mühendislerle bir yarış içine girmek durumundadır (Schön, 1985). Takım içinde diğer disiplinlerle eşdeğer pozisyonlarda yer alıp onlarla adeta yarışan mimarın takım içindeki rolü de değişir ve küçülür (Fisher, 1994). Tez kapsamında irdelendiği üzere bu değişim oldukça kritiktir; mimarın artık tüm bilgileri kendi tümel kimliği içinde barındıran ve farklı uzmanlık alanlarının bir üst kademesinde konumlanan durumu ortadan kalkmış, daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere uzman grubu içinde eşdeğer bir uzmana dönüşmüştür. Mimarın takım içindeki rolündeki bu dönüşüm, postendüstriyel dönemde mimarın disiplinlerarası çalışma biçiminin dönüştüğünün göstergesidir. Mimar, artık ontolojik olarak sahip olduğu çokdisiplinli bilgi alanı ve bakış açısını, bu eşdeğer pozisyonlar arasındaki ilişki ağlarını kurabilen ve koordine edebilen bir yetiye dönüştürecektir. Disiplinlerarası çalışma anlamındaki bu dönüşüm ise ileriki bölümlerde detaylı olarak tartışılacaktır.

Mimarlık mesleğinin kurumsal değişimi de mimarın pozisyonundaki bu dönüşümü etkiler, artık gayrimenkul geliştirme, inşaat, tasarım ve yapı yönetimi firmaları birbirleriyle daha farklı bir ilişki ağı içinde sektörde yer alır. Bu yeni ilişkiler ağında kimi mimarlar girişimci (*entrepreneur*) rolü üstlenirken, sanayileşememiş ülkelerde veya sanayi ülkelerinin düşük gelirli kesimlerinde ise kimi mimarların tasarımcı olarak değil, mimarsız mimarlığı mümkün kılan ara aktör olarak yeni bir rol benimsediği görülür. Dolayısıyla yirminci yüzyıl sonu itibariyle mimarlık mesleğinde çoğul bir rol dağılımı kendisini gösterir (Schön, 1985). Makine-tabanlı bir üretimden bilgi-tabanlı bir üretime geçen postendüstriyel dönem ekonomisinde, yönetimsel ve profesyonel rollerin arasındaki sınırların belirsizleşmesi de (Worthington, 2000) söz konusu çoğul rol dağılımının hem tetikleyicilerinden hem sonuçlarındandır.

Bu sebeple, bu dönüşümlere paralel olarak karşılaşılan yeni ihtiyaçlar doğrultusunda yeni bir mimar rolünün de ortaya çıktığından bahsedilebilir. Disiplinin yetki alanı

bağlamında mimarın toplumsal ve profesyonel yapıdaki rolünün değişmesiyle birlikte disiplinin sınırlarını tarifleyen bilgi alanının da farklılaştığı öngörülebilir. Aşağıda tartışılacağı üzere, mimarlık bilgisindeki dönüşümü tetikleyen üçüncü faktör de, bir bilgi alanı olarak disiplinin sınırlarının tartışmaya açılması ve muğlaklaşmasıdır.

5.2. Mimarlıkta Meşruiyet Bunalımı

Postendüstriyel dönemle birlikte Lyotard'ın öne sürdüğü bilimsel bilginin karşılaştığı meşruiyet bunalımı (Lyotard, 1984), mimarlık disiplininde de yansımalarını bulur. Sınırları daima yeterince net tarif edilemeyen ve hatta 'kararsız' olarak görülen mimarlık disiplininin bu dönemde, yetki alanının meşruiyetini sağlaması gittikçe zorlaşır çünkü mimarlığın bir yandan bilgi-kuramsal yapıları zayıflar, bir yandan da buna bağlı olarak daha kararlı disipliner taban arayışı içerisine girer.

5.2.1. Bilgi-Kuramsal Yapıların Zayıflaması

Mimarlığın sınırlarını kaygan bularak disiplinin kendisini daha sarsılmaz bir sistematik içinde tariflemeye çalışması önceki bölümlerde tartışılmıştı. Mennan bu sorunun temelini mimarlığın bilgi-kuramsal yapısının zayıflamasında bulur:

> Disipliner sınırların erimesi, bilgi-kuramsal yapılardaki parçalanmanın hem yansıması hem de tetikleyicisi olarak ortaya çıkar. Başka bir deyişle, disiplinlerin yaşadığı bunalım, bir bilgi-kuramsal çerçeve ile sağlama alınmış bir dünyanın, kendi temellerini sorgulamasıyla beraber ortaya çıkar. Bu sorgulama bütün bilgi üretim biçimlerini içine alır ve tanımlanmış disipliner ilişki ve sınırları değiştirir. Bilginin üretim yeri artık disiplinlerarası bir yerdir (Mennan, 1999).

Disiplinlerarası yeni çalışma alanlarının ortaya çıkışını da söz konusu meşruiyet sorununa bağlayarak açıklayan Mennan, mevcut yapılanmayı sorgulayan bilgi-kuramsal açılımların yol açtığı yeni durumları da "disipliner sınırların kaybı, aidiyet yerinin sürekli değişkenliği, bilgi üretiminin yerinin ve yöntemlerinin belirsizliği" olarak tanımlar. Özerklik isteğini zedeleyen bu meşruiyet bunalımı disiplinlerin yeni üretim biçimleri içinde var olma çabaları doğurur. Disiplinlerin mevcut sınırları arasında ortaya çıkan yeni çalışma alanlarının[18] yanı sıra alt disiplinler de bu süreçte önem kazanır. Bu meşrulaştırma bunalımı "çoğalan kuramsal ve bilgi-kuramsal çerçevelerin arasındaki ölçülemezliğin sürekli beslediği bir belirsiz ortamı yaratır". Ki bu da daha geniş ölçekte evrensellik iddialarının askıya alınması ile ortaya çıkar (Mennan, 1999). Dolayısıyla, mimarlık disiplinindeki dönüşümlerin, toplumsal ve insanın akıl halindeki dönüşümlerle paralel olduğu bir kez daha doğrulanır.

[18] Bu alanlar, tezin sonuç bölümünde *disiplinaşırı* olarak tanımlanacak ve yorumlanacaktır.

5.2.2. Güvenilir Bir Disipliner Taban Arayışı

Mimarlığın "genellemeci" pozisyonu nedeniyle, bilgi türlerinin yapılanmasında belirli bir gruba ait olamadığı ve bu üçlü yapıyı, hibrit bilgi alanı içinde bir arada bulundurduğu daha önceki bölümlerde tartışılmıştı. Mimarlık disiplini, bu "genellemeci" tavırdan uzaklaşıp kendisini herhangi bir bilgi türüne daha yakın ifade etme çabası içine girdiğinde, özgün yapısının bir parçasını da görmezden gelmeye başlar; ki bu da, modern kültür yapısı içerisinde mimarlığın meşruiyet kriziyle yakından ilişkilidir (Balamir, 1996). Balamir de Mennan'la paralel bir okuma yaparak, meşruiyet kaygısıyla mimarlığın kendisine güvenilir[19] bir disipliner taban arayışının, "kompozit disipliner kimliği"ni parçaladığını ve mimara genellemeci bir rol yerine, belirli bir bilgi alanına yönelmiş bir uzman rolü biçtiğine işaret eder. Mimarlığın hangi alanda meşruiyet aradığına bağlı olarak da farklı meslek kimliklerinin ortaya çıktığını, disipliner kararsızlığın arttığını, yetki alanları daralan mimar rollerinin belirdiğini savunur. Balamir, bu savunusunu desteklemek için Egbert'in on yedinci yüzyıldan itibaren tasarım anlayışının değişimini irdeleyen çalışmasından; mimar kimliğinin, sanat, mühendislik, zanaat ve planlama disiplinlerine yöneldikçe değiştiğini çıkarsar (Balamir, 1996).

Görüldüğü üzere, mimarlıkta meşruiyet sorunu bir yandan disiplinlerarası çalışma alanlarının önünü açarken, bir yandan da mimarlığın hangi disipline yöneldiğine bağlı olarak uzmanlaşmış farklı mimar kimlikleri oluşmasına sebep olur. Nitekim, bir önceki bölümde bahsedilen çoğul rol dağılımı da bu yönelimin bir sonucudur.

5.3. Mimarlık Bağlamında Disiplinlerarası Yaklaşımlar

Postendüstriyel dönemde uzmanlaşmaya getirilen eleştiri ve öneriler paralelinde mimarlıkta da disiplinin esneyen sınırları, bilgi alanı ve alt uzmanlıklarıyla ilişkisine dair benzer tartışmalar gündeme gelir. Mimarlığın *kamplaşamamasına* sebep olan çokdisiplinli bilgi alanının, yeni disipliner arayışlarda kritik rol oynayacağı ve mimarlığın önerilen disiplinlerarası çalışmalara kolaylıkla adapte olacağı kolayca iddia edilebilir.

Mimarlık mesleğinin "disipliner kimliği" mesleğin belirli bilgi veya ideolojik alanlara yönelmesine göre değişmeye uygundur (Balamir, 1996). Bu noktada, mimarlık disiplinini tarif eden bilgi ve üretim alanını biçimlendiren akıl halinin, toplumsal yapıyı yönlendiren akıl halinden kopuk olmadığı da dikkate alınırsa, mimarlık disiplininin

[19] "Güvenilir" taban gereksinimi, Mennan'ın savına (Mennan, 1999) paralel olarak, kendisinden daha *tutarlı* ve *sistematik* bir disiplin ihtiyacı olarak okunabilir.

mevcut yönelimlere göre kendisini tekrar biçimlendirdiği savunulabilir. Dolayısıyla, tez çalışması boyunca farklı açılardan dikkat çekildiği üzere, mimarlık disiplininin; disiplinlerarası çalışmayı cesaretlendiren yeni akıl haline kolayca uyum sağlayabileceğini gösterir. Bunu da, daha önce sözü edildiği üzere uzmanlar grubu içinde aldığı yeni pozisyonundan ve tümel mimarlık bilgisinin getirdiği genellemeci bakış açısından yararlanarak yapacaktır.

Mimarlıktaki meşruiyet bunalımı ve mimarın toplumsal ve profesyonel yapıdaki konumunun değişmesinin yanı sıra ayrışmış bilgi türleri ve uzmanlaşmaya yöneltilen eleştirileri de göz önünde bulundurarak, mimarlık disiplini kendisini yeniden tarif etme, konumlandırma ve yetki alanını tartışma ihtiyacı duyar. Genel bilgi yapılarında olduğu üzere, mimarlıkta da disiplinlerarası çalışmalar bir öneri olarak öne çıkar. Ancak burada önemli olan nokta, mimarlığın söz konusu disiplinlerarası çalışmalarda alacağı pozisyondur. Mimar artık farklı bilgileri kendisinde toplayan tümel kimliğinden sıyrılıp, genellemeci bakış açısını uzmanlar grubunun içinde eşdeğerde bir uzman olarak ilişkileri kurabilme yetisine dönüştürecek potansiyele sahiptir.

5.3.1. Mimarın Konumu Üzerinden İlişki Ağları Kurmak

Mimarlık bilgisinin yapısındaki çokdisiplinlilik, bunun getirdiği *genellemeci* tutum ve "tümel tasarım anlayışı" (Brady, 1996; Uluoğlu ve Ulusu Uraz, 1998), disiplinlerarası çalışmaların desteklendiği söz konusu dönemde mimarlığın hem kendi alt uzmanlık alanları hem de diğer disiplinerle arasındaki kararsız ilişkileri aşma anlamında yön gösterici olabilir.

Hatırlanacağı üzere, mimarın konumunun postendüstriyel dönemle birlikte, artık uzmanlar grubunun eşdeğer bir üyesine dönüştüğünden söz edilmişti. Öte yandan endüstriyel ve teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan uzmanlaşmayla birlikte, mimarlığın parçalı alanına bir üst ölçekten bakıp gerekli ilişkileri kurabilecek *genellemeci* bir mimar rolüne ihtiyaç da daha çok artmaktadır. Çünkü artan uzmanlaşma, ironik bir biçimde daha geniş bağlamı değerlendirebilmeye duyulan gereksinimi de artırır. Fakat bu genellemeci tavır, Vitruvius'un tanımladığı *usta mimar*'ın genellemeci tavrından kesinlikle farklıdır (Brady, 1996). Usta mimar, farklı bilgileri kendi mesleki kimliğinde bütünleştirirken ve üretimi bu anlamda yönlendirebilirken, artık mimarın farklı bilgileri tek bir kimlikte barındırabilme imkanı yoktur, nitekim bu bilgilere de farklı uzmanlıklar sahip çıkmaktadır. Brady'nin de belirttiği üzere bu dönemde, mimarın alacağı kritik pozisyon, uzmanlardan oluşan bir grup içinde ilişkileri kuran ve senteze varan genellemeci bir rol üstlenmesi olacaktır.

Bu pozisyon için diğer uzmanlık alanlarıyla mimarın adeta yarış halinde olduğundan da söz edilmişti; burada mimarın avantajı -bütünün parçaların toplamından fazlası olduğu bilinciyle- tümel mimarlık anlayışının bir getirisi olarak "büyük resmi" görüp parçaları uyumlu bir bütün haline getirebilecek ilişkiler kuran bakışı olacaktır (Brady, 1996).

Uzmanlaşmanın ve bu uzmanlık alanlarını koordine edebilen genellemeci tavrın gerekliliği ve bu ilişkinin yürütülüş biçiminin tartışılması başka disiplinler için de geçerlidir. On dokuzuncu yüzyılda tıp alanında genel bilgi sahibi uzmanlaşmamış doktorlar hastaların her türlü ihtiyacını gidermek üzere yaygın olarak hizmet verirken, yirminci yüzyılla birlikte tıp dünyasında da yeni bir yapılanmaya gidilir ve genel bilgi sahibi tıp adamları, hastaların belirli şikayetleri doğrultusunda başvurdukları daha yüksek kazançlı uzmanların genel koordinasyonunu sağlamaya başlar. Mimarlık dünyasında ise, tamamen tersi bir yapılanma içinde kazancı yüksek genellemeci mimarların altında çalışan ve hem az kazanan hem de müşteriyle direk bağlantıya geçmeyen uzman mimarlar söz konusudur (Fisher, 1994). Fisher burada bir hastane organizasyonunda olduğu gibi genellemeci mimarın müşteriden gelen isteğe yönelik olarak genel analiz ve fizibilite çalışmalarını yaptıktan sonra, gerekli uzmanlar ekibini örgütleyip kişiyi bu gruba yönlendireceği yeni bir yapılanmanın olasılığını sorgular. Bu önerinin uygulanabilirliği tartışmalıdır ancak Fisher'ın tıp ve mimarlıkta paralel olarak gördüğü ve işaret ettiği nokta olan uzmanların oluşturduğu bir grubu koordine eden genellemeci mimar rolü tezin savı bağlamında dikkate değerdir.

Dolayısıyla, uzmanlaşmanın başladığı modern dönemin öncesinde mimarın pozisyonunu tarif etmek için kullanılan "her işin ehli mimar" tabiri (Balamir, 2000), postendüstriyel dönemle birlikte bir başka biçimde tekrar gündeme gelmiş olur. Lyotard'ın postendüstriyel dönemde dönüşen bilginin yeni statüsünü tartışan araştırmasında yeni bilgi üretim biçimi olarak enformasyon parçaları arasında ilişkiler kurmak olduğu savı daha önceki bölümlerde tartışılmıştı. Bu noktada, farklı uzmanlıklar üzerinden farklı bilgi ve enformasyon kümeleri arasında kurulması gereken söz konusu yeni iletişim ağlarını görebilme ve kurabilme kapasitesine sahip bilgi alanlarından birinin de, mevcut *çokdisiplinli* bilgi alanı ve *genellemeci* kimliği ile mimarlık olduğu rahatlıkla iddia edilebilir.

5.3.2. Mimarlık Bilgisi Üzerinden İlişki Ağları Kurmak

Mimarlığın içinde ayrılan alt uzmanlıklarının sonucu olarak, parçalanan bilgi yapısı ve diğer uzmanlıkların bilgi yapıları arasında ilişki ağını genellemeci bir tavrın

sağlayabileceği tartışıldıktan sonra, bu tavrın temelini oluşturan tümel mimarlık bilgisinden de söz edilmelidir.

Tasarım-tabanlı disiplinler içindeki heterojenliğe cevap verebilecek şekilde mimarlık disiplininin otonomluğu, ancak mimarlık bilgisinin tümel karakteri ile sağlanabilir (Uluoğlu ve Ulusu Uraz, 1998). Postendüstriyel dönemde karşılaştıkları açmazları bilgi alanları üzerinden aşmaya gayret eden diğer disiplinler de mevcuttur. Fisher, hukuk ve mühendislik alanlarını mimarlıkla karşılaştırır ve mimarlığın hukuk gibi bilgi birikimini konvansiyonel alanların dışında daha farklı yapılanmalar içinde kullanabileceğini veya mühendislik gibi araştırmaya dayalı yeni bir bilgi üretimi sağlayabileceği önerisini getirirken (Fisher, 1994), kuşkusuz aklında disiplinlerin otonomluklarını bilgi alanları üzerinden kurabilecekleri görüşü vardır. Tez çalışması bağlamında disiplinin sınırları tartışılırken, disiplin kavramı üretim ve yetkinlik alanı olduğu kadar aynı zamanda *bilgi alanı* olarak da ele alınmıştır; dolayısıyla mimarlık disiplininin, bilgisi üzerinden yeni konumunu tarif etme çabası tezin disiplinlere yönelik genel savını desteklemektedir.

Uygulama alanları çeşitlenmiş ve heterojen bir ortam oluşmuş olsa da, bilgi düzleminde halen bir birlik söz konusudur (Uluoğlu ve Ulusu Uraz, 1998); bu birlik de mimarlığın tümel bilgi birikiminden kaynaklanmaktadır. Önemli olan mimarlık bilgisinin disiplinin otonomluğunu korumak üzere nasıl kullanılması gerektiğidir. Nitekim, Fisher da artık mimarlık eğitiminin sadece yapı tasarlamayı öğreten bir süreç olarak görülmemesini, farklı bilgi ve enformasyon kümelerini bir araya getirmeyi ve belirli durumlarda bu bilgiyi uyarlayıp kullanabilmeyi önerir (Fisher, 1994).

Uluoğlu ve Ulusu Uraz tümel tasarım bilgisinin mimarlık disiplini içinde farklı üretim alanlarını bir araya getirebileceğini savunurken postmodern düşünceyi eleştiren isimlerden McGowan'ın sosyal bir bütün içinde yarı-otonom aktivite alanları önerisini gündeme getirirler. Bireysel farklılaşmanın ancak bu farklılıkları bir arada tutan ve koruyan normların ve kurumların var olduğu bir ortamda mümkün olduğunu savunan McGowan'ın bu önerisi mimarlık disiplini bağlamında okunduğunda, tasarım alanındaki heterojen pratikleri bir arada tutacak normun tümel mimarlık bilgisi olduğu görülecektir. Bu anlamda, heterojenleşme, farklı uzmanlıklar ve farklılaşma ancak bir bütün içinde ilişkileri doğru kurulduğunda anlamlı ve mümkün olacaktır (Uluoğlu ve Ulusu Uraz, 1998).

Tümel bilgi, mimarlığın parçalı yapısını otonom bütünselliğine kavuşturmanın yanı sıra, esneyebilen dinamik uzmanlık alanlarını mümkün kılacak disiplinlerarası genel

bir bilgi tabanı oluşumuna da olanak tanır. Tümel mimarlık bilgisinin bir arada tuttuğu farklı uzmanlıkların da tanımları kesinlikten uzaklaşır ve daha dinamik yapılara dönüşürken, Stamps de uzmanlık alanları için öğrenci yetiştirmeyi işsiz yetiştirmekle eşdeğer tutarak artık eğitim kurumlarının, bilgisini değişen koşullara adapte edebilecek ve esnek düşünme formasyonuna sahip tasarımcılar yetiştirmesi gerektiğini belirterek, mimarın rolündeki değişime dikkat çeker (Uluoğlu ve Ulusu Uraz, 1998).

5.3.3. Mimarlık Adına Disiplinaşırı Bir Çalışma Önerisi

Postendüstriyel dönemle birlikte mimarın tanımında ve mimarlığın disipliner yapısındaki dönüşümlerle birlikte çıkan tartışmalar içinde diğerlerinden radikal olarak ayrılan bir görüş ise mimarlığın sınırlarına ulaştığını ve kendisine daha geniş sınırlar belirlemesi gerektiğini savunur. Son yılların en çok takip edilen ve hem pratik hem kuramsal üretimi ile mimarlık dünyasının hayli tartışmalı isimlerinden Rem Koolhaas'ın başını çektiği bu görüş, mimarlık için yeni bir dönemin başladığını öne sürer. Rem Koolhaas'ın yürüttüğü mimarlık ofisi OMA'nın içinde bulunan ve farklı disiplinlerden uzmanları bir araya getiren yeni bir oluşum olan AMO'nun, ABD'de Columbia Üniversitesi Mimarlık Fakültesi bünyesinde tasarım araştırmaları yapan C-lab'in ve Hollandalı mimarlık dergisi *Archis*'in bir araya gelerek ürettikleri ve ilk sayısı 2005'te yayınlanan yeni mimarlık yayını *Volume*, adı üzerinde mimarlık için yeni bir dönemin (*volume*) habercisidir bu görüşe göre.

"Mimarlık kendisinin ötesine geçmelidir," sloganıyla yayınlanan dergi, mimarlığın sınırlarının genişlediğini savunur. Mimarlığın potansiyelinin sadece yapı üretimiyle sınırlı kalmadığını, mimarlık söyleminin statik sergiler ve basılı medyanın ötesine taşındığını ve usta-çırak eğitiminin çok gerilerde kaldığını belirterek, *Volume*'un yeni ve deneysel bir mimarlık söylemi üretiminin peşinden gideceğini öne sürer. Bu projenin katılımcılarından *Archis*, bir derginin ötesinde üretim yapma iddiasıyla geleneksel bir basılı yayın organından, çok-medyalı bir tartışma ve düşünce platformuna evrilmeyi amaçlamaktadır. AMO, konvansiyonel ofis kalıplarını öteleyerek kendisini, mimari düşünceyi mimarlık ve şehircilik sınırlarının ötesindeki disiplinlere taşıyan bir araştırma ve tasarım stüdyosu olarak adlandırır. C-lab ise mimarlık okulunun sınırlarını zorlayan, bünyesinde bulunduğu okul içinde yarı-otonom yapısıyla mimarlıkta iletişimin yeni biçimlerini araştıran deneysel bir birimdir. *Volume* projesinin iddiası ise; mimarlığın artık işveren için, arazi için ve bütçe için bekleyen tepkisel bir anlayıştan, inisiyatifi ele alan ve öne çıkıp talep edilmeden

mimarlığı bir seçenek olarak sunan yeni bir düşünce yapısına geçmesi gerektiğidir. (Bouman, 2005a).

Disiplin yapıları tarif edilirken, örgütsel ve düşünsel yapılanma anlamında iki yönlü tartışılmış ve disiplinlerin örgütsel yapılanması bağlamında da kurumsallaşma ile yakın ilişkisine işaret edilmişti. Sözü edilen *Volume* projesinde görüldüğü üzere, mimarlık disiplinini dönüştürmeyi amaçlayarak bir araya gelen bu üç grubun, disipliner yapının hem düşünsel hem de örgütsel (dolayısıyla kurumsal) yönlerini temsil edebilecek aktörlerden oluştuğuna da ayrıca dikkat edilmelidir.

Mevcut tartışmalar içinde, disiplinin çizili sınırlarının ötesinde daha fazlasını talep eden ve "kendi konuna/disiplinine/uzmanlık alanına/geçmişine/kimliğine sadık kalmak intiharla eşdeğerdir," (Bouman, 2005b) diyecek kadar radikal bir duruş sergileyen bu görüş kuşkusuz fazlasıyla tartışmaya açıktır; ancak mimarlık disiplininin, sınırlarını, yetki ve bilgi alanını sorguladığı bu dönemde, disiplinler arası ve ötesi ilişkiler üzerine önerisini şekillendiren bu görüş de eleştiri ve iddialarıyla dikkate alınmalıdır.

6. SONUÇ

Tez çalışmasına başlarken iki temel soru sürece yön vermiştir. Bu sorulardan ilki, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçildiği iddia edilen günümüzde, söz konusu değişime önayak olan postendüstriyel dönemin beklentileri, talepleri ve yönlendirmelerinden mimarlık bilgisinin de etkilenip etkilenmediği ve şayet etkilendiyse mimarlık bilgisinde yaşanan dönüşümün ne olduğu olmuştur. Mimarlık bilgisindeki olası dönüşümü, bilgi toplumuna evrildiği öne sürülen sosyal ve kültürel yapılanma içindeki değişimle paralel okuma niyetiyle başlanan tez çalışmasında, ikinci bir soru ise bilgi toplumuyla gündeme gelen yeni çalışma alanlarının yeni bir mimarlık bilgisi üretip üretemeyeceği olmuş; bu çerçeve içerisinde tezin odaklanacağı konunun belirginleşmesini sağlamıştır. Tez içerisinde de kimi noktalarda örneklenen, yeni bir mimari ofis tanımıyla yola çıkan AMO ve yeni bir mimarlık tanımını gerekli gören *Volume* gibi oluşumlar, tasarım sürecine konvansiyonlardan uzak bir yön verebilmek için farklı disiplinlerle işbirliği içine girip, elde ettikleri veri ve enformasyonu yorumlarken sınırları daha esnek bir bilgi üretim modeli arayışı iddiasındadırlar. Enformasyon parçalarına ve diğer disiplinlere yaklaşırken uygulanan bu tür bir çabanın, yeni bir mimarlık bilgisi üretme potansiyeline sahip olup olmadığı ise tezin çıkış noktasındaki ikinci soru olmuştur.

Bu sorular ekseninde yürütülen tez çalışmasında, öncelikle postendüstriyel akıl halini anlamak adına hem modern dönem hem postmodern dönem üzerine çalışılmış; bir yandan da *bilgi* kavramının nasıl inceleneceğine yönelik araştırmalar devam etmiştir. Bu araştırmaların sonucunda, bir kurallar sistemi ve örgütsel oluşum olmasının yanı sıra belirli bir *bilgi alanı*'nı da tarifleyen *disiplin* nosyonu üzerinden bilgi kavramının tartışılmasına karar verilmiştir. Bu kararda, postendüstriyel dönemin getirdiği muğlaklaşan disipliner sınırlar tartışmasının yeri büyüktür.

Tezin bir sonraki aşamasında ise mimarlık disiplininin bir bilgi alanı olarak *disiplinlerarası* bir konumda durduğu ve modern dönemin getirdiği uzmanlaşma ve disiplinleşme eğilimleriyle, söz konusu tümel bilgisinde ayrışmaların yaşandığı gözlenmiştir. Üstelik son dönemde gittikçe alt uzmanlık alanlarına ayrışan mimarlıkta doğan tartışmaların temelinde de bu özgün yapının yitimi olduğu görülmüştür. Mimarlığın bu süreçte önce diğer disiplinlerle kurduğu ilişkiler zayıflamış, ardından kendi içindeki uzmanlıkların ayrışmasıyla bilgi alanı parçalanmıştır. Mimarlık

bilgisinin disiplinlerarası konumu tartışılırken ise, mimarlığın disipliner yapılanması bağlamında yeterince kuramsal tartışmaya rastlanamadığı için, diğer disiplinlerdeki dönüşümler üzerine inceleme yapılmış; bu inceleme sırasında da uzmanlaşma eğiliminin sıkça tartışma konusu olduğu ve kendisi de farklı bilgi alanları arasında duran sosyal bilimler, mimarlıktaki paralel dönüşümleri anlayabilmek için bir araç olarak kullanılmıştır.

Tez çalışmasının sonucunda gelinen noktada, mimarlık bilgisinin ontolojik anlamda sahip olduğu *disiplinlerarası* bilgi alanının, bilginin yapısal anlamda dönüşüm geçirdiği, disipliner sınırların muğlaklaştığı ve muğlak sınırlar arasında yeni çalışma alanlarının ortaya çıktığı postendüstriyel dönemde, mimarlığa avantajlı bir konum sağlayacağı iddia edilmektedir. Bu iddiayı desteklemek üzere ise mimarın disiplinlerarası bilgi alanını kullanım biçimindeki değişim modern ve postendüstriyel dönem üzerinden irdelenmiştir. Modern dönemde farklı yetki alanlarına ait bilgileri kendi kimliğinde toplayan *her işin ehli* mimarın yerini, farklı yetki alanlarına sahip uzmanlarca paylaşılmış bilgi ve enformasyon parçaları arasında, eşdeğer pozisyonda bir uzman olarak ilişki ağları kurabilen bir mimar almaktadır. Mimarın, diğer uzmanların arasından sıyrılıp ilişki ağlarını kurabilecek önceliğe sahip olabilmesi ise, ontolojik olarak sahip olduğu tümel kimliğine bağlanabilir. Dolayısıyla tez çalışmasının temel savı, mimarın *disiplinlerarası* kimliğindeki söz konusu değişime işaret etmektedir.

Devam etmekte olan disipliner tartışmalar, disiplinaşırı yeni çalışma alanlarının potansiyellerini de ortaya koymakta ve yeni bilginin söz konusu alanlarda üretilmeye başlayacağını da ileri sürmektedir. Özellikle genetik ve tıp gibi alanlarda birtakım disiplinaşırı çalışmalar çoktan başlamıştır. Bu tartışmalar ve tezin temel savı ışığında mimarlığın, özellikle tasarım ve kent bağlamında ihtiyaç duyulacak olası disiplinaşırı çalışma alanlarını, sözü edilen formasyonu ve yaklaşımı nedeniyle yönlendirebileceği öngörülebilir.

Disiplinlerarası ve disiplinaşırı çalışma alanlarının, bilgi üretimi anlamında temel bir farkı vardır. Farklı disiplinlerden ve formasyonlardan uzmanların bir arada çalıştığı disiplinlerarası ve disiplinaşırı çalışma yöntemlerinin temel farkı, birinde mevcut disipliner sınırların içinde hareket edilmesi, diğerinde ise mevcut sınırların ötesinde daha geniş ve hibrit yapılı yetki alanları tarif edilmesidir. Disiplinlerarası çalışmalarda, farklı disiplinlere ait bilgi alanları ile çalışırken her uzman kendi yetki alanının içinde durarak ve o perspektiften üretime katılır. Disiplinaşırı çalışmalar da mevcut sınırların varlığını inkar etmezler; ancak sınırların ötesinde uzmanların yeni bir formasyonla katılacakları yeni çalışma alanlarının oluşumunu tetiklerler. Kimi

zaman da bu yeni çalışma alanlarının yeni uzmanlıklar doğurmasına neden olurlar. Nitekim, Leach "[s]ınır aşımı, sınır kavramını yok saymaz. Aslında sınır aşımı ancak sınırın kendisine göre tanımlanabilir ve benzer şekilde aşılabilir olmayan bir sınır, sınır değildir," (Leach, 1997) derken, disiplinaşırı çalışmaların sınırların varlığını kabul ettiğini belirtir.

Mimarlık için de söz konusu disiplinaşırı çalışmalar gelecek yıllarda kuşkusuz ufuk açıcı ve perspektif genişletici olacaktır. Leach, sınır aşımının mimarlığın "başka nasıl üretilebileceği"ni açığa çıkaran imkanlar tanıdığını belirterek (Leach, 1997), bu varsayımı doğrular. Mimarlık alanında disiplinaşırı çalışmaları savunan Mennan, disipliner sınırların kaybının sonucunda ortaya çıkan bilgi üretiminin yeri ve yöntemindeki belirsizliğin, disiplinleri, sınırların kesişiminde ortaya çıkan yeni çalışma alanlarına yönlendirdiğini belirtirken, mimarlığın da disiplinaşırı bu deneysel bilgi üretim çabasından uzak kalmadığını ifade eder (Mennan, 1999).

Mimarlığın disiplinaşırı üretime yöneldiğini savunan isimlerin yanı sıra, Guédon'un mimarlığı başlı başına disiplinaşırı bir bilgi biçimi olarak tarif ettiği ve bir kavşağa ya da bir manevra yerine benzettiği de unutulmamalıdır (Guédon, 1998). Bu tartışmaya Teymur da pek çok disiplinin konusu olan mekanın bilgisini hatırlatarak katılırken, "disiplinlerin aralığında mekan" kavramını sunar ve "disiplinlerin aralığına düşmüş bu ilginç nesne, mevcut disiplinlere kendi (mutlu) yaşamlarını sürdürdükleri adacıkların aralarında da yaşamın olduğu gerçeğini anımsatabilir," diyerek mimarlığın disiplinaşırı çalışmalarının temelini mekanın bilgisine dayandırır (Teymur, 1998).

Mimarlık alanında disiplinaşırı çalışmalar henüz çok yenidir ve dolayısıyla spekülasyona açıktır. Buna rağmen, tez çalışmasının sonunda gelinen noktada, disipliner anlamda yeni oluşumların olasılığına işaret etmek istenmekte ve özellikle akademik dünyanın -disiplinlerin dönüşürken kurumsal yapılarının da dönüşmesinin beklendiği gerçeğine dayanarak- mimarlık alanındaki bu tartışmaların halen dışında kaldığına ve ancak dinamik bir yapılanma benimseyerek yeni bilgi üretim alanları oluşturabileceğine dikkat çekmek amaçlanmaktadır.

KAYNAKLAR

Abel, C., 1996. Influence of Computers on Architectural Design, *The Architectural Review*, **2**, 76-82.

Akın, G., 2004. Mimarlık ve Kuram, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi doktora programı, ders notları.

Balamir, A., 2000. Modern Çağda Mimarın Kimlik Değişimleri, *Arredamento Mimarlık*, **6**, 83-87.

Balamir, A., 1996. Changes In the Discipline and Identity of the Architect: Classical-Academic and Modern Approaches to Profession, Education, Design, *Doktora Tezi*, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Balamir, A. ve Erkal, N., 1999. Mimarlık Bilgisine İçerden ve Dışardan Bakışlar, *Mimarlık*, **289**, 5-6.

Bouman, O., 2005a. Editorial, *Volume*, **1**, 4-5.

Bouman, O., 2005b. Architecture as Harmless Practice or…, *Volume*, **1**, 8-16.

Brady, D., 1996. The Education of An Architect, *Journal of Architectural Education*, September, **50/1**, 32-49.

Fisher, T., 1994. Can This Profession Be Saved?, *Progressive Architecture*, **2**, 44-49, 84.

Foucault, M., 1994. The Order of Things, An Archeology of the Human Sciences, Vintage Books, New York.

Guédon, J.-C., 1998. Disiplinaşırı Olarak Mimarlık, *Any Seçmeler* içinde, s. 100-107, der. Pamir, H., Mimarlar Derneği Yayınları, Ankara.

Gulbenkian Komisyonu, 1996. Sosyal Bilimleri Açın – Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor, Metis Yayınları, İstanbul.

Gutman, R., 1988. Architectural Practice A Critical View, Princeton Architectural Press, New York.

Habermas, J., 1990. Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje, *Postmodernizm* içinde, s. 7-29, der. Zeka, N., Kıyı Yayınları, İstanbul.

Habermas, J., 1968. Technology and Science as “Ideology”, *Toward a Rational Society: Student Protest, Science, and Politics* içinde, bölüm 6, s. 81-122, Beacon Press, Boston (1971).

Harvey, D., 1996. Postmodernliğin Durumu, Metis Yayınları, İstanbul.

Horkheimer, M., 2002. Akıl Tutulması, Metis Yayınları, İstanbul (1986).

Leach, N., 1997. Introduction, *Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory* içinde, s. xiv-xxi, der. Leach, N., Routledge, Londra.

Linder, M,. 1992. Architectural Theory Is No Discipline, *Strategies in Architectural Thinking* içinde, s. 167-179, der. Whiteman, J., Kipnis, J., Burdett, R., MIT Press.

Lyotard, J.-F.,1979. The Postmodern Condition: A Report on Knowledge, Manchester University Press, Manchester (1984).

Mennan, Z., 1999. Geri-dönüşümlü Bir Tema: Mimarlığın ‘Asal’ Sorunu, *Mimarlık*, **289**, 36-37.

Progogine, I., 1997. The End of Certainty – Time, Chaos, and the New Laws of Nature, The Free Press, Paris.

Schön, D., 1985. The Design Studio: An Exploration of Its Traditions and Potential, RIBA Publications, Londra.

Sterling, B., 2003. The Users’s Guide to AMO, *What is OMA - Considering Rem Koolhaas and the Office for Metropolitan Architecture* içinde, s. 167-176, der. Patteeuw, V., NAi Publishers, Rotterdam.

Uluoğlu, B., 2001-2003. Mimari Tasarım Bilgisi, İstanbul Teknik Üniversiteri Mimari Tasarım yüksek lisans programı, ders notları.

Uluoğlu, B., 2002. Mimarlık Bilgisinin Çifte Kimliği ve Kavramsallaştırılış Biçimi Üzerine, *Mimarlık ve Felsefe*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 52-67.

Uluoğlu, B. ve Ulusu Uraz, T., 1998. The Ultimate Break: Proximity of Design-Based Professions and the Fragmented Educational System, *Forum II: Architectural Education for the 3rd Millennium*, EMU Printing House, Gazimagusa.

Tanyeli, U., 1999. Söylem ve Kuram: Mimari Bilgi Alanının Sınırlarını Çizmek, *Mimarlık*, **289**, 38-41.

Tekeli, İ., 1998. Toplum Bilimlerinin Önünü Açmaya İnsan Modellerini Tartışarak Başlamak, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Sempozyum Bildirileri*

içinde, s. 13-33, Defter ve Toplum ve Bilim Dergileri Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul.

Teymur, N., 1998. Disiplinlerin Aralığında(ki) Mekan, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Sempozyum Bildirileri* içinde, s. 269-280, Defter ve Toplum ve Bilim Dergileri Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul.

Wallerstein, I., 1999. Bildiğimiz Dünyanın Sonu – Yirmi Birinci Yüzyıl için Sosyal Bilim, Metis Yayınları, İstanbul.

Worthington, J., 2000. The Changing Context of Professional Practice, *Changing Architectural Education* içinde, s. 27-40, der. Nicol, D., Pilling, S., Spon Press, Londra.

Zeka, N., 1990. Yolları Çatallanan Bahçe, Aynalı Gökdelenler, Dil Oyunları ve Robespierre, *Postmodernizm* içinde, s.7-29, der. Zeka, N., Kıyı Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Pınar Gökbayrak, 1981 yılında İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini 1999 yılında Üsküdar Amerikan Lisesi'nde tamamladı. Aynı yıl, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde başladığı lisans eğitimini, bir dönem Erasmus öğrencisi olarak Hollanda Eindhoven Teknik Üniversitesi'nde bulunarak Ocak 2004'te tamamladı. 2004 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimari Tasarım Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine başladı. 2003-2006 yılları arasında Arkitera Mimarlık Merkezi'nde *Betonart* dergisi editörlüğü ve çeşitli yurtiçi ve yurtdışı projelerde yürütücülük yaptı. Halen serbest olarak *Betonart* dergisi editörlüğüne ve Potansiyel Araştırma Birimi (PAB) adlı mimarlık oluşumunda kendi mimari çalışmalarına devam etmektedir.